

Tomasz Adam Świderski

**PRZEWODNIK
PO GŁUCHEJ
WARSZAWIE
CZ. 3
- NIESŁYSZĄCY
W PRL**

Przewodnik po Głuchej Warszawie cz. III – Niestyszący w PRL

Tomasz Adam Świderski

Publikacja powstała dzięki projektowi
„Tożsamość Głuchej Warszawy cz. III – Niestyszący w PRL”
współfinansowanemu ze środków miasta stołecznego Warszawy
w ramach programu
„Dziedzictwo kulturalne i współczesna tożsamość Warszawy”

Koordynator projektu „Tożsamość Głuchej Warszawy cz. III – Niestyszący w PRL”
– Natalia Kamila Pietrzak

Warszawa 2019

Autor: Tomasz Adam Świdorski

Grafika i skład: Monika Katarzyna Kozub

Korekta: Agata Jurkiewicz

Zdjęcia: Monika Katarzyna Kozub

Wydawca: Instytut Historii Głuchych „Surdus Historicus”

www.surdushistory.org.pl

biuro@surdushistory.org.pl

Publikacja powstała dzięki projektowi „Tożsamość Głuchej Warszawy cz. III – Nieślyszący w PRL” współfinansowanemu ze środków miasta stołecznego Warszawy w ramach programu „Dziedzictwo kulturalne i współczesna tożsamość Warszawy”

Koordynator projektu „Tożsamość Głuchej Warszawy cz. III – Nieślyszący w PRL”
– Natalia Kamila Pietrzak

Wszelkie prawa zastrzeżone. Przedruk i kopiowanie bez zgody autora zabronione.

ISBN: 978-83-946389-6-2

Spis treści

Od autora.....	6	- Spółdzielnia Inwalidów „INSPOL”	41
Głucha Warszawa cz. III		- Spółdzielnia Inwalidów „Świt”	43
- Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej	10	- Spółdzielnia Samopomoc Inwalidzka	44
- Baseny przy RKS Skra	12	- Telewizja Polska TVP SA	45
- Domy Towarowe Wars Sawa – kawiarnia „Pod Samowarem”	15	- Warszawskie Zakłady Usługowo-Produkcyjne Polskiego Związku Głuchych	48
- Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Głuchych im. Jana Siostrzyńskiego w Warszawie	17	Cmentarze	
- Pałac Kultury i Nauki w Warszawie	23	Cmentarz Powązkowski cz. III	
- Redakcja „Świata Głuchych”	27	- Grób Danuty Borkowskiej-Gaertig	57
- Siedziba Polskiego Związku Głuchych Oddziału Mazowieckiego	31	- Grób Marii Góralówny	58
- Siedziba Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchoniemych i Ich Przyjaciół..	33	- Grób Marii Grzegorzewskiej	59
- Siedziba Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchych	35	Cmentarz Powązkowski - Wojskowy	
- Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Słabosłyszących nr 15 im. Ottona Lipkowskiego (Pałac Sapiehów)...	36	- Grób Zdzisława Bielonki	65
- Spółdzielnia Inwalidów „Ingrom”	38	- Grób Józefa Kotowskiego	69
		- Grób Ottona Lipkowskiego	71
		- Grób Stanisława Siły-Nowickiego	73
		Wykaz skrótów	77
		Indeks	79
		Bibliografia	81

Od autora...

Po dwóch tomach „Przewodnika...” przyszedł pomysł na trzeci, poświęcony śladom środowiska niesłyszących z czasów PRL. Zabytki z tego okresu zaczynają powoli znikać. Przykładem może być rozbiórka słynnej Rotundy PKO i budowa nowej. Niby podobna do starej, a jednak nie ta sama. W złej sytuacji jest również basen przy ośrodku SKRA, który popada w ruinę. Podobnych historii jest w Warszawie wiele. W związku z tym pojawiła się potrzeba utrwalenia tych historycznych miejsc. Oczywiście w niniejszym przewodniku nie będą omawiane wyłącznie zabytki zbudowane w tym okresie. Istnieją zabytki jeszcze przedwojenne, ale noszące ślad środowiska głuchych dopiero z okresu PRL. W związku z tym omawiane są dzieje takich zabytków sięgające jeszcze okresu przedwojennego.

W okresie powojennym powstawało bardzo dużo spółdzielni inwalidzkich, dzięki którym wielu głuchych miało możliwość zdobycia pracy, a co za tym idzie, prowadzenia godnego życia. Miał miejsce również intensywny rozwój w dziedzinie edukacji głuchych (akcja Walki z Analfabetyzmem Głuchych, nowa szkoła na Łuckiej i uzyskanie stałej siedziby przez Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Słabosłyszących).

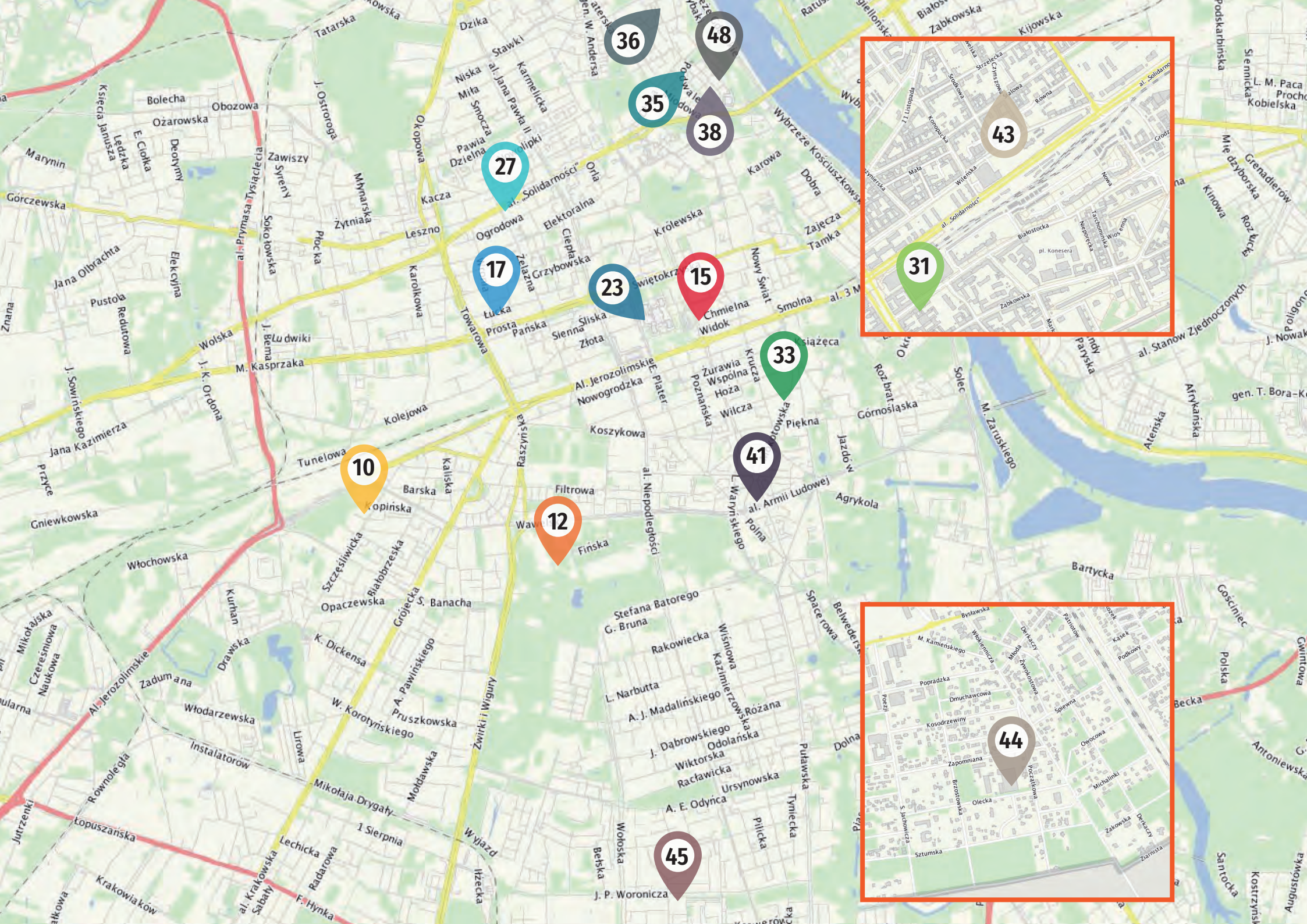
W życiu codziennym Głusi, tak jak inni członkowie społeczeństwa polskiego, korzystali z różnych rozrywek, jakie oferowało miasto Warszawa. O tych miejscach jest również mowa w niniejszym przewodniku.

Zgodnie z tradycją tych wydań znalazło się miejsce na upamiętnienie znanych zmarłych osób, które działały na rzecz środowiska niesłyszących w okresie PRL. Tutaj pojawia się nowy wątek dotyczący Cmentarza Powązkowskiego – Wojskowego, który w poprzednich wydaniach nie był omawiany.

Jednocześnie warto mieć świadomość, że niniejsza publikacja nie omawia w sposób wyczerpujący wszystkich śladów środowiska głuchych w zabytkach PRL. Istnieje potrzeba przeprowadzenia dalszych badań historycznych celem odkrycia nowych, nieznanych miejsc związanych z głuchymi w okresie PRL. Urokiem historii jest to, że zawsze mogą zdarzyć się niespodzianki w postaci odkrytych nowych ciekawostek.

Głucha Warszawa

10

12

45

41

33

15

23

17

27

36

48

35

38

31

43

44

Głucha Warszawa cz. III

- 10 Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
- 12 Baseny przy RKS Skra
- 15 Domy Towarowe Wars Sawa – kawiarnia „Pod Samowarem”
- 17 Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Głuchych im. Jana Sierzyńskiego w Warszawie
- 23 Pałac Kultury i Nauki w Warszawie
- 27 Redakcja „Świata Głuchych”
- 31 Siedziba Polskiego Związku Głuchych Oddziału Mazowieckiego
- 33 Siedziba Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchoniemych i Ich Przyjaciół
- 35 Siedziba Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchych
- 36 Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Słabosłyszących nr 15 im. Ottona Lipkowskiego (Pałac Sapienhów)
- 38 Spółdzielnia Inwalidów „Ingrom”
- 41 Spółdzielnia Inwalidów „INSPOL”
- 43 Spółdzielnia Inwalidów „Świt”
- 44 Spółdzielnia Samopomoc Inwalidzka
- 45 Telewizja Polska TVP SA
- 48 Warszawskie Zakłady Usługowo-Produkcyjne Polskiego Związku Głuchych

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

ul. Szczęśliwicka 40

Budynek Akademii, stan obecny. Źródło: Wkp

Najstarsza w Polsce uczelnia o profilu pedagogicznym została założona jeszcze w 1922 roku. W tym roku Maria Grzegorzewska po zdobyciu doktoratu na uniwersytecie w Sorbonie wróciła do Polski. Wcześniej w jednym z paryskich szpitali osobiście zetknęła się z ludźmi upośledzonymi czy dotkniętymi innymi problemami zdrowotnymi lub fizycznymi. Wtedy zdecydowała się poświęcić pracy na ich rzecz. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego powierzyło Marii Grzegorzewskiej zadanie utworzenia fundamentu pedagogiki specjalnej – zorganizowania kształcenia nauczycieli i wychowawców do pracy z takimi osobami. We wspomnianym roku Państwowy Instytut Fonetyczny i roczne Seminarium Pedagogiki Specjalnej zostały połączone w jedną instytucję pod nazwą Państwowy Instytut

Pedagogiki Specjalnej. Miał on do zaoferowania cztery działy, czyli: głuchych, niewidomych, upośledzonych umysłowo i moralnie zaniedbanych. Przygotowywał nauczycieli do pracy z takimi ludźmi. Dyrektorką została Maria Grzegorzewska, która pełniła tę funkcję aż do swej śmierci w 1967 roku. W okresie międzywojennym w Instytucie pobierały naukę znane osobistości z historii Polski, takie jak Janusz Korczak i Janina Doroszevska. Również tutaj uczyło się wielu nauczycieli szkół dla głuchych.

Po II wojnie światowej, w 1948 roku, Instytut powiększył się o dział dzieci przewlekłe chorych i kalek. Natomiast w 1956 roku przekształcił się w dwuletnie studium. Na początku lat 70-tych wprowadzono daleko idące zmiany także w kształceniu pedagogów specjalnych w PIPS. Najpierw

Główne wejście do budynku uczelni, 2019 r. Fot. MK

w 1970 roku wydłużono czas studiów do trzech lat, a następnie (1973 r.) dodatkowo o dalszy rok. W 1970 r. Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej został przekształcony w samodzielną placówkę typu naukowo-dydaktycznego na prawach uczelni zawodowej. Następnie w 1976 r., już jako Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, uzyskała uprawnienia uczelni akademickiej kształcącej na poziomie magisterskim.

Obecnie same osoby głuche mają możliwość studiowania na tej uczelni. Zresztą ta uczelnia jest silnie związana również ze środowiskiem głuchych, gdyż od czasu powstania współpracowała z Instytutem Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie. Maria Grzegorzewska miała stały kontakt z Aleksandrem Manczarskim, znanym nauczycielem wspomnianego Instytutu Głuchoniemych.

Akademia Pedagogiki Specjalnej w 2019 r. Fot. MK

Baseny przy RKS Skra

ul. Wawelska 5

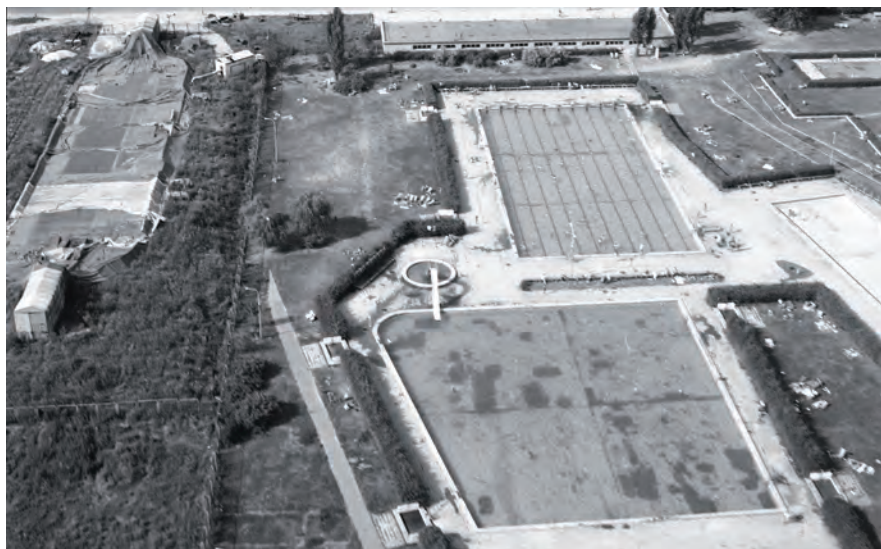

Zdewastowany basen, stan obecny. Źródło: GP

Obecnie to są właściwie ruiny po basenach przy RKS Skra, a kiedyś tutaj tętniło życie. Decyzję o budowie basenów podjęto jeszcze na początku lat sześćdziesiątych XX wieku. Różne trudności spowodowały opóźnienia aż do sierpnia 1973 roku, kiedy baseny zostały udostępnione dla publiczności. Oprócz czterech basenów powstały również szatnie, przebieralnie i kawiarnia. Kawiarnię uważa się za ciekawą pod względem architektonicznym. Nosi ona wiele cech powojennego modernizmu. W czasach PRL basen był miejscem bardzo często uczęszczanym przez warszawiaków i nie tylko. Tutaj spędzały czas różne osoby – dzieci, rodziny i młodzież. Uczniowie niestyszący z Łuckiej, tak jak inni, w wolne dni korzystali z tego kąpieliska. Zamknięto je w latach dziewięćdziesiątych XX wieku.

Miejsce, w którym nikt już nie zjeżdża do basenu. Źródło: GP

Widok na baseny z lotu ptaka od strony Pola Mokotowskiego. W tle zabudowa ul. Wawelskiej. 1983–1985. Źródło: NAC

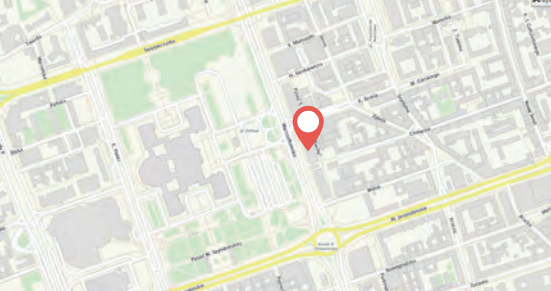
Wypoczywający na basenie. Widoczna m.in. zjeżdżalnia. 1976 r. Źródło: NAC

Głusi uczniowie z ówczesnego Zakładu Wychowawczego przy ul. Łuckiej na basenie SKRA. Drugi od lewej Marek Świdorski (ojciec autora) w roku 1974. Źródło: ArŚ

Głusi uczniowie z Łuckiej spędzają czas wolny. Marek Świdorski (po prawej) z kolegą. Źródło: ArŚ

Domy Towarowe Wars Sawa – kawiarnia „Pod Samowarem”

ul. Marszałkowska 104/122

Widok na Warsę i Sawę z Pałacu Kultury. Źródło: Wkp

Domy Towarowe Wars Sawa to jedno z najstarszych centrów handlowych w Polsce. Zostały zbudowane w latach sześćdziesiątych XX wieku i w okresie PRL były mekką zakupową dla warszawiaków i mieszkańców innych miast.

W Warsie na antresoli znajdowała się kawiarnia „Pod Samowarem”. W latach siedemdziesiątych z powodu braku lokalu w Polskim Związku Głuchych była miejscem częstych spotkań głuchych. Nieoficjalnie był to „Warszawski Dom Kultury Głuchych”. W nawiązaniu do tego powstał rysunek satyryczny autorstwa Czesława Studzińskiego (udostępniony dzięki jego uprzejmości).

Lata 1969–1970, skrzyżowanie ulicy Marszałkowskiej z Alejami Jerozolimskimi. Poczłówka RUCH. Źródło: WTE

Podobno z braku własnego Domu Kultury, warszawscy głusi spotykają się w znanej kawiarni „Pod samowarem”.

— Myślę, że pan kierownik pozwoli wywiesić przed lokalem ten szyld...

Cz. STUDZIŃSKI

Satyryczny rysunek dot. pobytu głuchych bywalców w kawiarni. Źródło: ŚG (opublikowane za zgodą autora rysunku Czesława Studzińskiego)

Sierpień 1971, Domy Towarowe w nocy. Na pierwszym planie „Sawa”, w tle „Wars”. Widok od strony wyjazdu z pl. Defilad w kierunku skrzyżowania ul. Marszałkowskiej z ul. Kniewskiego (ob. Złota). Źródło: WTE

Ośrodek Szkolno -Wychowawczy dla Głuchych im. Jana Siestrzyńskiego w Warszawie

ul. Łucka 17/23

Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Głuchych
im. Jana Siestrzyńskiego

Budynek szkoły od strony ulicy Łuckiej, 2015. Źródło: WTE

Obecnie ten ośrodek jest znany wśród niestyszających jako „szkoła dla młodzieży”, „Przystanek Łucka” albo po prostu „Szkoła Łucka”.

Przed II wojną światową ulica Łucka była gęsto zabudowana. Do dziś zachowało się parę starych kamienic i oficyn, niestety w stanie ruiny. Jest ich mniej niż w okresie powojennym. W latach siedemdziesiątych było jeszcze wiele starych budynków, które do obecnych czasów nie przetrwały.

W dniu 1 września 1970 roku została tutaj przeniesiona Szkoła Zawodowa dla Głuchych z Instytutu Głuchoniemych. Przekształcono ją w Zakład Wychowawczy dla Głuchych nr 14 z Zasadniczą Szkołą Zawodową nr 52.

Boczna elewacja budynku Ośrodka. Źródło: Wkp

ul. Łucka 17/23

Jeden z nielicznych zachowanych cennych zabytków z okresu PRL w Ośrodku – mozaika na ścianie stołówki.
Fot. MK

Pierwszym dyrektorem był Czesław Wąsik. W roku szkolnym 1971/1972 zostały wprowadzone nowe zawody: elektromechanik i graver. Bardzo ważnym wydarzeniem w historii tego ośrodka było założenie w 1976 roku Liceum Zawodowego dla Głuchych. Było to pierwsze liceum dla głuchych w Polsce (pierwsze technikum dla głuchych powstało w tym samym roku w Wejherowie). Nadanie temu ośrodkowi imienia Jana Siestrzyńskiego nastąpiło w 1980 roku.

W budynku ośrodka znajdują się wspaniałe zabytki i archiwalia z okresu PRL. Na ścianie jednej z klatek schodowych i stołówki zachowały się przepiękne mozaiki. Zostały one wykonane w 1972 roku przez artystów Mróza i Tryzno. Są wspaniałym dziełem okresu PRL. W bibliotece zachowały się egzemplarze gazet szkolnych „Czy

Plaskorzeźba przedstawiająca Jana Siestrzyńskiego
– patrona Ośrodka. Fot. MK

Uczniowie w 1974 roku na terenie Ośrodka. W wolnych chwilach często grali w piłkę nożną. Pierwszy po lewej klęczy Marek Świdorski (ojciec autora). Źródło: ArŚ

Elżbieta Reszka (przyszła pani Kotulska) jako uczennica OSWG. Źródło: ApEK

Marek Świdorski w warsztacie elektromechanicznym. Ok. 1973 r. Źródło: ArŚ

W jednej z sypialni w internacie w 1972 r. Źródło: ApAR

wiesz?”, dla których stosowano oryginalne przedwojenne metalowe czcionki drukarskie pochodzące jeszcze z Instytutu Głuchoniemych. Ogromna szkoda, że zachowały się nieliczne (większość dawno sprzedano i przekazano innym instytucjom). Ocalały one z pożogi wojennej i zostały przekazane ośrodkowi przy jego przeniesieniu w 1970 roku.

W okresie PRL i po nim szkoła na Łuckiej była uznawana za jedną z najlepszych szkół dla niesłyszących (rywalizowała w tym ze szkołą w Wejherowie). Tutaj odbyły edukację liczne znane osoby w środowisku niesłyszących. Wielu sławnych głuchych także pracowało w tej szkole, np. Stanisław Siłanowicki, malarka Maria Ristau.

W sali gimnastycznej podczas jednej z uroczystości, 1972 r. Źródło: ApAR

Zachowane czcionki jeszcze z Placu Trzech Krzyży. Źródło: AOSW

Czy wiesz?

**SZKOLNY BIULETYN INFORMACYJNY
Zakładu Wychowawczego dla Głuchych Nr 14**
Warszawa, ul. Łucka 17/23 29 września 1974 r.

„Niech szkoły roku szkolnego, który rozpoczyna się dziś w naszym Zakładzie — naszym Domu — będzie roksem nadziei i optymizmu i przyczyni się do podniesienia poziomu i jakości kształcenia i wykształcenia naszych uczniów. Niech dla nas ten rok szkolny przyniesie nam wiele sukcesów i radości. Wierzymy, że dzięki naszym wychowawcom, nauczycielom i wychowankom, nasz Zakład będzie coraz bardziej przynosił nam radość i satysfakcję.”

Praca bez radości nie da owoców, a radość po dobru spełniona grają jest radością. I tego chcemy sobie umożliwić w nadchodzącym roku.”

(Z przedmowa Dyrektora Zakładu na uroczystym otwarcium nowego roku szkolnego dnia 1 września 1974 r.)

Nasz biuletyn

Wiele ciekawych rzeczy dzieje się w naszym Domu. Niemal każdy dzień przynosi nam wydarzenia, które spełniają i podają do wiadomości naszych. Chętny wiecie już, kto dobrze grał w sport i w muzyce, kto został wyróżniony, kto jest najlepszy w sporcie i w muzyce, kto został wyróżniony, kto jest najlepszy w sporcie i w muzyce, kto został wyróżniony, kto jest najlepszy w sporcie i w muzyce.

Wierzymy, że dzięki naszym wychowawcom, nauczycielom i wychowankom, nasz Zakład będzie coraz bardziej przynosił nam radość i satysfakcję. Wierzymy, że dzięki naszym wychowawcom, nauczycielom i wychowankom, nasz Zakład będzie coraz bardziej przynosił nam radość i satysfakcję.

Trochę historii

Zakład i pierwszy dyrektor Instytutu Głuchoniewidzących stworzył w 1813 roku. Pierwszym inspektorem został wyznaczony w 1813 roku.

W 1828 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży, a w 1834 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży.

W 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży, a w 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży.

W 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży, a w 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży.

W 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży, a w 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży.

W 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży, a w 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży.

W 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży, a w 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży.

W 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży, a w 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży.

W 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży, a w 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży.

W 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży, a w 1874 r. Instytut przeszedł na plac Trzech Krzyży.

Pierwszy numer gazetki szkolnej Ośrodka „Czy wiesz?”. Źródło: AOSW

CZY WIESZ?

BIULETYN INFORMACYJNY SZKOLNY
OSRODKA SZKOLNO-WYCHOWAWCZEGO DLA GŁUCHONIEWIDZĄCYCH
w Warszawie ul. Łucka 17/23
Czerwiec 1996

Wspaniałych i radosnych Świąt Bożego Narodzenia
dobre, dużo zdrowia, szczęścia, spełnienia marzeń,
najważniejszych potrzeb w wigilijną wiośnicę,
wymarzonych prezentów pod choinką
oraz szczęśliwego Nowego Roku 1996

Gazetka szkolna Ośrodka „Czy wiesz?” z grudnia 1995 r. Źródło: AOSW

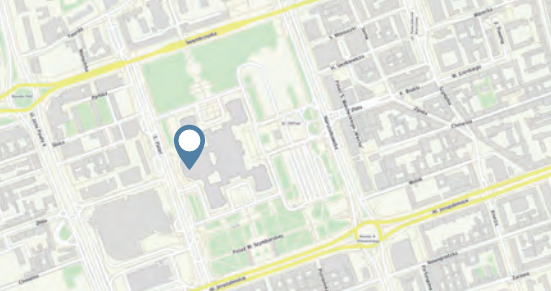
Elżbieta Reszka (przyszła pani Kotulska) jako uczennica na terenie OSWG. Źródło: ApEK

Czy wiesz, że

Jan Sierstrzyński (1788–1824) był pierwszym nauczycielem zawodu dla głuchych. W Wiedniu w 1815 roku poznał ks. Jakuba Falkowskiego, z którym rozpoczął współpracę przy edukacji głuchych. Niestety miał inne poglądy niż założyciel Instytutu Głuchoniemych. Sierstrzyński był zwolennikiem nauczania oralnego („Mowa jest czymś naturalnym dla człowieka i w tym niesłyszącego”) oraz nauki zawodu litografii. Ks. Jakub Falkowski był zwolennikiem metody migowej (dopuszczał nauczanie mowy oralnej, ale nie uważał jej za najważniejszą) i był mniej chętny litografii. W 1821 roku Sierstrzyński ostatecznie odszedł ze szkoły. Pracował potem jako lekarz wojskowy. Zmarł w Końskich podczas epidemii tyfusu.

Jan Sierstrzyński. Źródło: Wkp

Pałac Kultury i Nauki w Warszawie

Plac Defilad 1

Obecnie ten obiekt jest znany każdemu. Jednak pod względem historycznym Pałac jest różnie odbierany. II wojna światowa przyniosła tragiczne skutki nie tylko dla Polski, ale także dla Warszawy. Miasto zostało doszczętnie zniszczone przez Niemców. Stolica po wojnie zachowała naprawdę nieliczne zabytki z czasów swej dawnej świetności. Pod budowę Pałacu oczyszczono, bez najmniejszego wyjątku, cały teren obejmujący ponad 50 hektarów. To oznacza, że usunięto około trzydziestu nieuszkodzonych lub uszkodzonych w minimalnym stopniu budynków i pięćdziesiąt wypalonych, ale nadających się do odbudowy. Zlikwidowano odcinki sześciu ulic: Zielnej, Chmielnej, Żłotej, Siennej, Śliskiej i Pańskiej. Przedwojenna ulica Wielka przestała istnieć. Na nieistniejącym obecnie odcinku ulicy Żłotej stała kamienica, w której

Pałac w 2019 r. Fot. MK

Sala Kongresowa. Tam odbył się Kongres WFD w 1967 r. Fot. MK

Uczestnicy Kongresu World Federation of the Deaf w 1967 r. Źródło: APZGoM

mieszkał jeden z najznamienitszych działaczy środowiska Głuchych ziemi mazowieckiej – Józef Sułowski (zob. Przewodnik... cz. I). Pod budowę tego gmachu zburzono między innymi całkowicie zachowaną po II wojnie światowej kamienicę na ulicy Zielnej. Tam znajdowało się mieszkanie znanego niesłyszącego sportowca Henryka Konrada. To u niego zaraz po wojnie zbierali się Głusi z powodu braku miejsc do spotkań (lokal przedwojennego Chrześcijańskiego Towarzystwa Głuchoniemych „Opatrzność” został doszczętnie zniszczony po powstaniu warszawskim). Głusi, tak jak wszyscy, stracili swój dom. W związku z tym znajdowali goście u państwa Konradów. Niestety te zabytki mające w sobie ślad środowiska niesłyszących zostały zrównane z ziemią na cel budowy Pałacu Kultury i Nauki.

Został on wzniesiony w latach 1952–1955 pod okiem architekta Lwa Rudniewa. Po-

myśl budowy pałacu w 1951 roku przedłożył Władysław Gomułka, minister spraw zagranicznych ZSRR. Ten sam, który podpisał pakt Ribbentrop-Mołotow w nocy z 23 na 24 sierpnia 1939 roku. Miesiąc później, w dniu 28 września, podpisał układ o przyjaźni i granicy z Niemcami... Budynek został wzniesiony jako „dar narodu radzieckiego dla narodu polskiego”. W jego budowie wzięło udział od 3500 do 5000 robotników radzieckich i ok. 4000 robotników polskich. Jest obecnie najwyższym budynkiem w Polsce, ma 44 piętra. Trzydzieste piętro jest znane wszystkim ze względu na taras widokowy. W tym budynku znajduje się 3288 pomieszczeń. Ma on 237 metrów wysokości (ze wspornikiem antenowym).

Pałac Kultury i Nauki w Warszawie również odcisnął ślad w historii środowiska niesłyszących. W 1967 roku miało tam miejsce jedno z najważniejszych wydarzeń dla

Komisje WFD. W oddali widoczny jest tłumacz języka migowego, Marian Kranas. Źródło: APZGoM

Uczestnicy WFD. Źródło: APZGoM

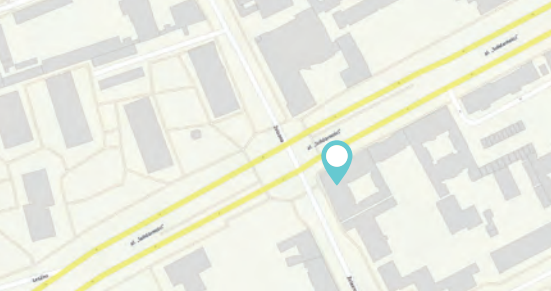
Znaczki okolicznościowe WFD. Źródło: Alg

Głuchych – obrady Kongresu Światowej Federacji Głuchych. Jest to międzynarodowe spotkanie organizowane od 1951 roku co cztery lata w różnych miejscach na świecie. W 1967 roku wybór padł na Polskę. Wtedy prezesem Zarządu Głównego Polskiego

Związku Głuchych był Leon Roman Petrykiewicz (zob. Przewodnik..., cz. II). Był on członkiem zarządu Światowej Federacji Głuchych (World Federation of the Deaf). Po tym został wybrany na wiceprezesa, a jego kadencja skończyła się w 1971 roku.

Uczestnicy WFD. Źródło: APZGoM

Redakcja „Świata Głuchych” Róg Żelaznej i Alei Solidarności (ówczesna ul. Świerczewskiego 149)

Budynek, w którym mieściła się redakcja „Świata Głuchych”. Fot. MK

Od 1971 roku aż do lat dziewięćdziesiątych XX wieku redakcja miała do dyspozycji dwa pokoje na pierwszym piętrze tej kamienicy. Wtedy obchodziła 20-lecie swego istnienia. Miesięcznik „Świat Głuchych” był w okresie PRL bardzo znanym czasopismem wśród niesłyszących. Poruszał rozmaite sprawy związane z tym środowiskiem. Oczywiście w okresie PRL, by przypadła się ówczesnym władzom, zamieszczano artykuły poruszające sprawy komunizmu, np. o Leninie. Jednakże znajdowało się tam wiele innych informacji cennych nie tylko dla ówczesnych ludzi, ale dla obecnych historyków. Publikowano znane rysunki

satyryczne autorstwa Czesława Studzińskiego. Te rysunki najczęściej były związane ze środowiskiem głuchych, ale również ze sprawami *savoir-vivre*. Jednym ze znanych pracowników tej redakcji był Stanisław Siłanowski (zob. informacje w dziale cmentarza wojskowego). Artykuły pisywali również Roman Petrykiewicz i Kazimierz Włostowski. Później zmieniono nazwę czasopisma na „Świat Ciszy” i tak zostało do czasów obecnych. Najlepszy okres dla „Świata Głuchych” przypada na lata 1959-1980. Później nastąpiły dla periodyku trudniejsze czasy.

Historia tej kamienicy jest dość ciekawa. Powstała przed II wojną światową. W latach

Oktadka „Świata Głuchych” nr 1/1969. Źródło: CŚG

PL ISSN 0030-1377; Nr Indeksów 37802

ŚWIAT CISZY

4'89

Zakład Szkoleniowo-Produkcyjny „TOMIZ” w Warszawie nareszcie dorobił się własnej świetlicy. Usytuowana w wolno stojącym budynku, przystawiona, wyremontowana i wyposażona, służyć będzie nie tylko pracownikom Zakładu, ale i całemu warszawskiemu środowisku niesłyszących, przynajmniej do czasu, gdy zakończy się „odwieczny” remont gmachu przy ul. Białostockiej. Fotoreportaż z uroczystości otwarcia — na stronach 8—9.

Fot. MAREK SZYMAŃSKI

Oktadka „Świata Ciszey” nr 4/1989. Źródło: CŚG

Zespół redakcyjny. Po lewej Stanisław Siła-Nowicki. Źródło: CŚG

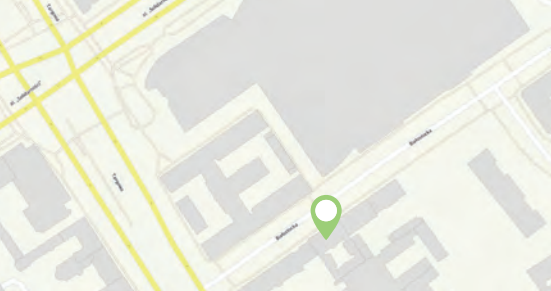

Budynek w czasach okupacji, kiedy to znajdował się na terenie getta warszawskiego. Źródło: WTE

1940–1942 znalazła się w getcie warszawskim. Ten budynek jest znany ze smutnego zdjęcia, na którym widać tłum Żydów przedsiadanych do getta pod koniec 1940 roku. Kamienica ocalała z wojny, w tym z powstania warszawskiego, i uniknęła rozbiórki po II wojnie światowej.

Czy wiesz, że

W tym lokalu wcześniej miał siedzibę Polski Związek Głuchoniemych i Ich Przyjaciół Oddział Wojewódzki w Warszawie.

Siedziba Polskiego Związku Głuchych Oddziału Mazowieckiego ul. Białostocka 4

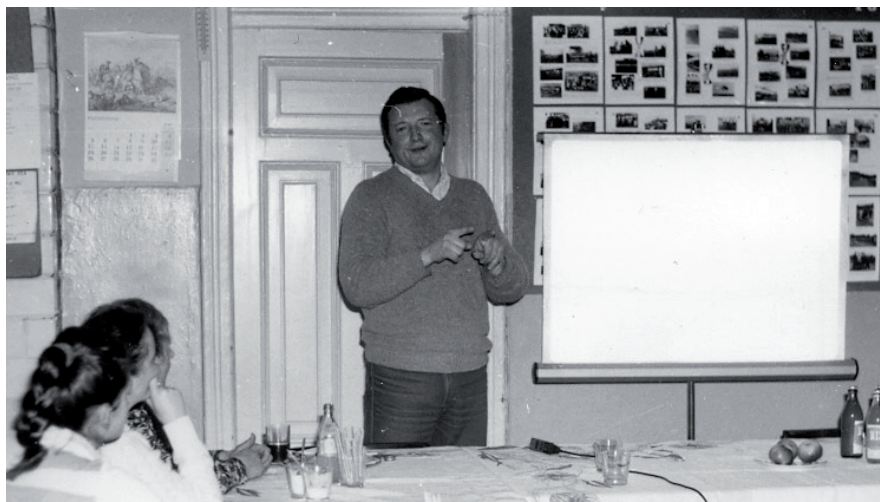

Budynek Polskiego Związku Głuchych Oddziału Mazowieckiego w czasach obecnych. Źródło: Wkp

Oddział Mazowiecki PZG ma korzenie jeszcze w przedwojennej organizacji pozarządowej głuchych w Warszawie. W latach czterdziestych XX wieku reaktywowane przedwojenne Chrześcijańskie Towarzystwo Głuchoniemych „Opatrzność” przekształcono w Polski Związek Głuchoniemych i Ich Przyjaciół Oddział Wojewódzki w Warszawie. Po wojnie o powrocie do przedwojennego lokalu przy ul. Piwnej 11 (zob. Przewodnik... cz. I) nie mogło być mowy, gdyż był on już bardzo zniszczony. W latach powojennych organizacja często zmieniała siedzibę, aż do 1969 roku, kiedy udostępniono jej stary budynek przy ul. Białostockiej 4. Niestety już w 1975 roku architekci zakazali użytkowania

pierwszej kondygnacji. Stropy nie wytrzymały obciążenia i w związku z tym kamienicę nakazano opuścić. Po tym oddział ciągle się przenościł: na ul. Brzeską, Jagiellońską czy do lokalu przy Targowej 74. Dopiero w 1983 roku prezydent m.st. Warszawy gen. Mieczysław Dębicki przekazał w użytkowanie wieczyste organizacji budynek przy Białostockiej. Przez długi czas prowadzono generalny remont. Otwarcie miało miejsce w 1993 roku. Od tamtego czasu mieści się tam siedziba Polskiego Związku Głuchych Oddziału Mazowieckiego.

Budynek, w którym mieści się PZG, jest jedną z najpiękniejszych kamienic Starej Pragi. Została ona wybudowana w latach

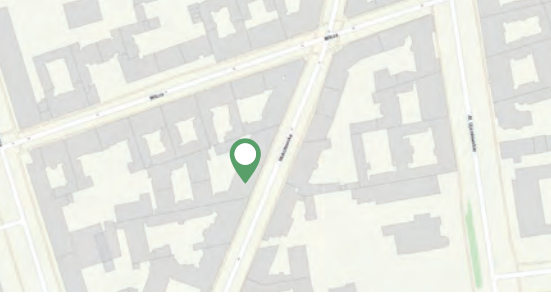
Zajęcia świetlicowe w lokalu na Białostockiej. Źródło: APZGoM

1910–1913 przez rodzinę Cymermanów. W latach dwudziestych bieżącego wieku przeszła przebudowę, zyskując bardziej imponujący wygląd. W okresie międzywojennym

mieściła się w niej III Miejska Szkoła Rękodzielnicza. W czasie okupacji była to „Handwerkerschule für Frauenberufe”, czyli rzemieślnicza szkoła zawodów kobiecych.

Spotkania głuchych na Białostockiej. Od lewej: Kazimierz Sułowski, Faustyn Grochowski, Władysława Szyszkowska, Zofia Purska-Goszczyńska, NN. Lata osiemdziesiąte XX wieku. Źródło: APZGoM

Siedziba Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchoniemych i Ich Przyjaciół ul. Mokotowska 57/7

Przepiękny budynek w czasach obecnych. Wart podziwu. Fot. MK

W 1947 roku postanowiono przenieść siedzibę nowoutworzonego (założonego w 1946 roku) Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchoniemych i Ich Przyjaciół. Początkowo korzystano z sali Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych. W czerwcu 1948 roku spotkania miały miejsce już przy ul. Mokotowskiej 57/7. I tak było do 1949 roku. Tutaj podejmowano decyzje rangi ogólnopolskiej w sprawach głuchych.

Kamienica ta została zbudowana w stylu eklektycznym między 1900 a 1904 rokiem według projektu Zygmunta Binduchowskiego dla Rodryga Mroczkowskiego. Jest znana również pod nazwą „Krakowiaczy i Górale”. W czasie powstania warszawskiego mieścił się tutaj szpital polowy. Z wojny wyszła niezniszczona. W 2013 roku wandy zniszczyli farbą witryny jednego ze sklepów, naruszając elewację i figury atlantów.

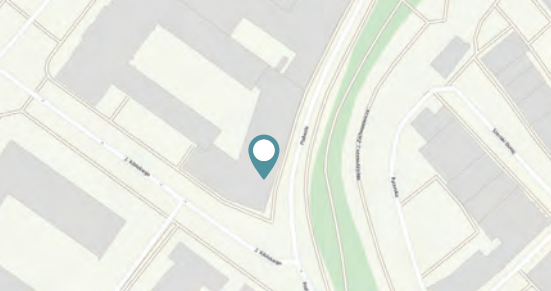
Kamienica „Krakowiaci i Górale” na ul. Mokotowskiej 57, 1938 r. Źródło: WTE

Figura jednego z atlantów na fasadzie budynku.
Źródło: WTE

Druga z figur atlantów na fasadzie budynku.
Źródło: WTE

Siedziba Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchych

ul. Podwale 23

Tutaj na pierwszym piętrze mieści się lokal Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchych. Fot. MK

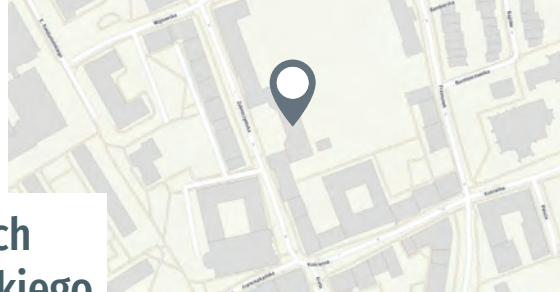
Utworzony w 1946 roku Zarząd Główny Polskiego Związku Głuchoniemych i Ich Przyjaciół (w 1955 roku zmienił nazwę na Polski Związek Głuchych) miał od 1974 roku siedzibę na pierwszym piętrze budynku na ul. Podwale 23. Tutaj mieścił się gabinet prezesa i sekretarza oraz całe biuro zarządu. W tym miejscu zarząd główny pracował do 2011 roku. Przed długi czas mieściła się tam redakcja „Świata Ciszy” oraz Centrum Polskiego Języka Migowego.

Kamienica stanowiła tylną oficynę pałacu Raczyńskich. Była zbudowana lub rozbudowana w 1854 roku na podstawie projektu Alfonsa Kropiwnickiego. Obecnie ten budynek jest obniżony o jedno piętro i połączony z zachodnią oficyną pałacu.

Wejście główne do lokalu ZG PZG. Fot. MK

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Słabosłyszących nr 15 im. Ottona Lipkowskiego (Pałac Sapiehów) ul. Zakroczyńska 6

Imponująca elewacja główna dawnego pałacu. Fot. MK

Został zbudowany w latach 1731–1746 dla kanclerza wielkiego litewskiego Jana Frydryka Sapiehy. Był zaprojektowany w stylu barokowym przez architekta Jana Zygmunta Deybla. W 1817 roku pałac w złym stanie został odkupiony przez Komisję Rządową

Wojny Księstwa Warszawskiego. W latach 1818–1820 przebudowano go w stylu klasycystycznym na Koszary Sapieżyńskie według projektu Wilhelma Henryka Mintera. W dwudziestolecium międzywojennym tutaj mieściła się filia Głównego Wojskowego

Pałac Sapieżyński przy ulicy Zakroczymskiej w 1967 r., przekazany po rekonstrukcji Nowego Miasta szkolnictwu – mieści się tu liceum ogólnokształcące. Źródło: WTE

Szpitala Ujazdowskiego. Został zniszczony w 1944 roku przez Niemców. Odbudowano go w latach 1950–1955.

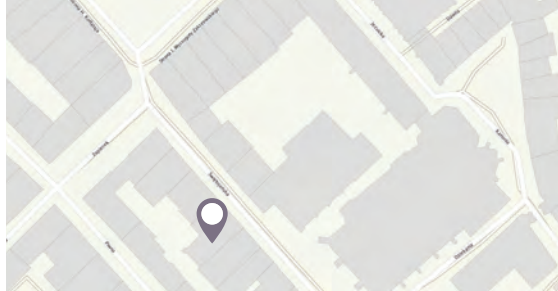
Do tego pałacu w 1972 roku przeniosła się Szkoła Podstawowa dla Dzieci Niepełnosłyszających nr 196 z budynku przy Al. Ujazdowskich 28, w którym od 1958 roku miała siedzibę. Pięć lat później szkoła została przekształcona na Ośrodek dla Dzieci Niepełnosłyszających nr 15. W 1983 roku Szkoła Podstawowa, która wchodziła w skład tego ośrodka, stała się szkołą ćwiczeń dla studentów Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego i Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.

Pałac Sapiechów w okresie PRL. Źródło: WTE

Spółdzielnia Inwalidów „Ingrom”

ul. Świętojańska 23/25

Obecny widok dawnego lokalu spółdzielni. Fot. MK

Spółdzielnia Inwalidów „Ingrom” w Warszawie została założona w 1950 roku. W latach sześćdziesiątych XX wieku mieścił się w tym miejscu lokal jednej z trzech stemplarni Spółdzielni Inwalidów „Ingrom”. W 1964 roku pracowało tutaj czterech niesłyszących pracowników i jeden słyszący. Do klientów tej spółdzielni należały ważne instytucje, takie jak Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Ministerstwo Handlu Zagranicznego oraz wszystkie związane z nimi placówki dyplomatyczne. Z ich usług korzystały również Bank Narodowy i PTTK. Pracowali w tym miejscu głusi sportowcy z Polskiego Związku Głuchych, m.in. Bogdan Serafinowicz, Edmund Blusiewicz, Tadeusz Kamiński czy Marek Sobociński – medalista w łyżwiarstwie. Później przez jakiś czas (przynajmniej w latach 80.) spółdzielnia mieściła się przy ul. Obozowej 16.

Kierownik Zakładu inż. J. Krotkiewski z pracownikami. W środku za kierownikiem wybitny sportowiec PZG M. Sobociński. Źródło: CŚG

Niestyszący pracownicy „Ingram” na ul. Obozowej w okresie PRL. Źródło: ApEK

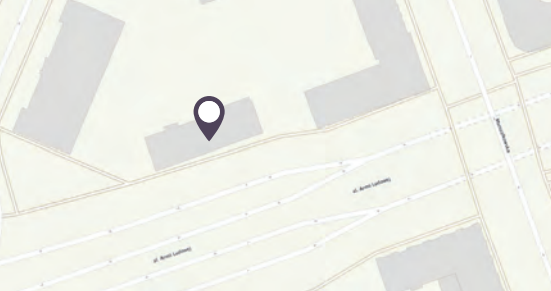
Niestyszący pracownicy na Obozowej. Źródło: ApEK

Pracownicy „Ingrom” na Obozowej. Źródło: ApEK

Jedna z ulic prowadzących do rynku Starego Miasta, maj 1973 r. Źródło: WTE

Spółdzielnia Inwalidów „INSPOL”

ul. Armii Ludowej 12

Blok, na parterze którego mieściła się spółdzielnia. Widok w czasach obecnych. Fot. MK

Założona w 1951 roku Spółdzielnia Inwalidów „INSPOL” wykonywała wszelkiego rodzaju stemple, szyldy i reklamy. W tym miejscu w 1964 roku w jednym pokoju pracowali

zecerzy, a w drugim była modelarnia. Wtedy w pomieszczeniach były urządzenia klimatyzacyjno-wentylacyjne, dzięki czemu praca była mniej szkodliwa dla zdrowia.

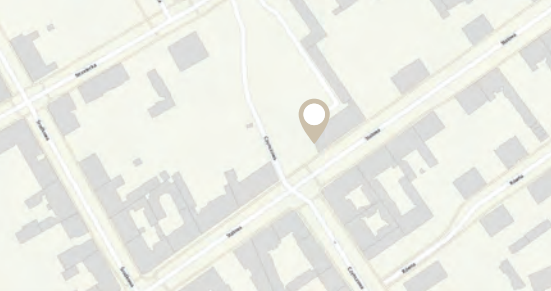
Witryna spółdzielni. Źródło: CŚG

Pracownicy INSPOL. Źródło: CŚG

Niestyszący pracujący w INSPOL. Źródło: CŚG

Spółdzielnia Inwalidów „Świt”

ul. Stalowa 39/41

Ulica Stalowa 41 w dniu 26 sierpnia 2016 r. Na ścianie kamienicy znajduje się mural pt. „Plac zabaw”. Mural powstał na początku sierpnia 2015 roku w ramach festiwalu Street Art Doping 2015. Jego autorem jest pochodzący z Litwy Ernest Zacharevic. Źródło: WTE

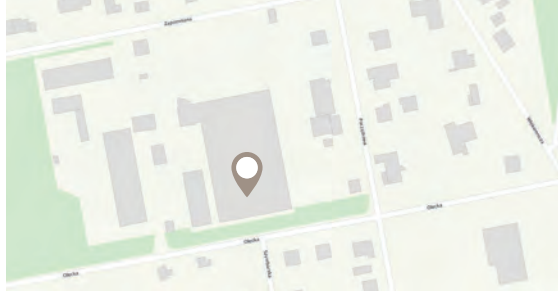
Powstała w 1944 roku i była jedną z najstarszych spółdzielni inwalidzkich. Została założona na Pradze przez inwalidów wojennych. Specjalnością tej spółdzielni była produkcja kosmetyków, czyli wody kwiatowej i kolońskiej, dezodorantów, mleczka kosmetycznego, emulsji. Produkowała również rozpylacze do wód, w których była monopolistą w skali kraju. Do 1975 roku była zakładem pracy chronionej. Po tym pozostał jedynie oddział, w którym pracownicy przechodzili okres rehabilitacji i przygotowania do samodzielnej pracy. W 1979 roku spółdzielnia cieszyła się dobrą opinią, gdyż posiadała wszelkie udogodnienia dla pracowników, takie jak: sala gimnastyczna, opieka lekarska (gabinet fizykoterapii, gabinet lekarski i dentystyczny). Miała nawet własną karetkę pogotowia. W tej spółdzielni były zatrudnione osoby niesłyszące.

Pracownica spółdzielni „Świt”. Źródło: CŚG

Spółdzielnia Samopomoc Inwalidzka

Warszawa-Falenica, ul. Olecka 23

Wycieczka pracownicza w ramach wczasów niedzielnych „Samopomocy Inwalidzkiej” w Warszawie. Źródło: CŚG

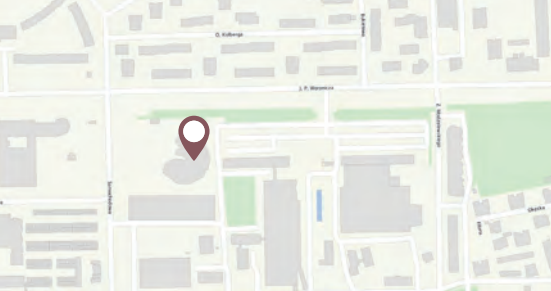
Spółdzielnia ta w 1964 roku produkowała różnorodne opakowania, zarówno z półproduktów papierniczych, jak i tworzyw sztucznych, m.in. pudełka tekturowe szyte, składaki tekturowe czy pudełka oklejane według okazanych wzorów. Wśród pracowników były również osoby głuche.

Produkcja opakowań kartonowych. Źródło: CŚG

Pracownicy spółdzielni „Świt”. Źródło: CŚG

Telewizja Polska TVP SA

ul. Woronicza 17

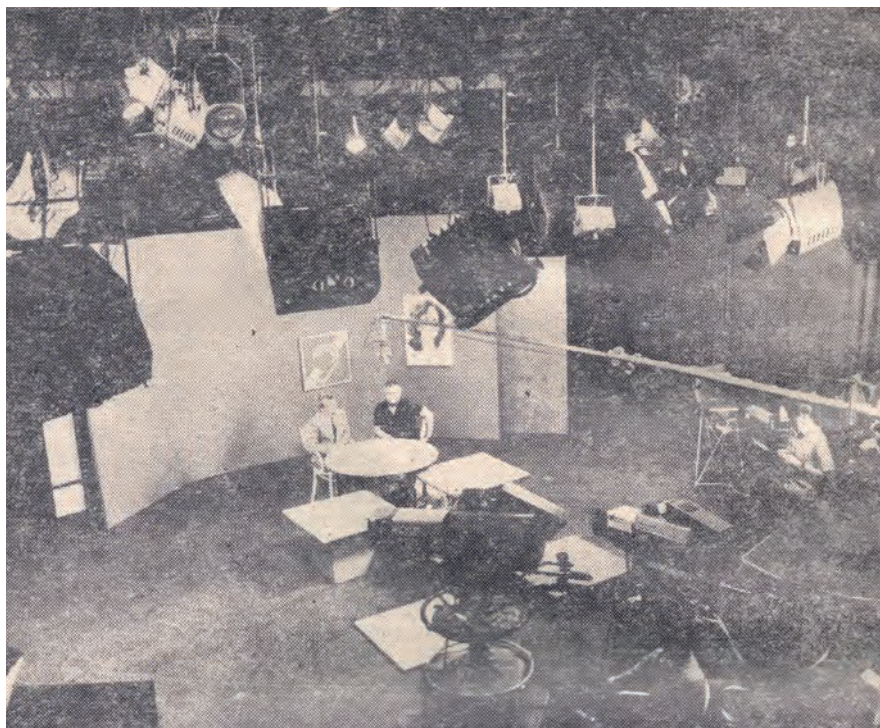
Widok na budynek Telewizji Polskiej. Stan obecny. Źródło: Wkp

W okresie powojennym do prac nad Polską Telewizją powrócono dopiero w 1947 roku. W 1952 roku powstało doświadczalne studio przy ulicy Ratuszowej 11. Powołano również pierwszy zespół programu telewizyjnego. W tym samym roku, w dniu 25 października o godz. 19:00, po raz pierwszy wyemitowany został program. Natomiast w 1953 roku założono regularną emisję programu polskiej telewizji (pół godziny raz na tydzień). Dopiero w dniu 30 kwietnia 1956 roku rozpoczęto emisję przez Warszawski Ośrodek Telewizyjny, co umożliwiło dostęp do programów TV większej grupie odbiorców. WOT emitował program 5 razy w tygodniu. 1 maja

1956 r. pracę rozpoczął Telewizyjny Ośrodek Transmisyjny ze stacją nadawczą umieszczoną w Pałacu Kultury i Nauki oraz anteną na szczycie iglicy na wysokości 227 metrów. Zasięg stacji wynosił ok. 55 kilometrów.

W dniu 18 lipca 1969 roku oddano do użytku Centrum Radiowo-Telewizyjne w Warszawie przy ul. Woronicza. W celu jego stworzenia poniesiono duże nakłady finansowe, technikom zaś udało się też skompletować wysokiej klasy sprzęt telewizyjny. Siedziba Telewizji znajduje się przy Woronicza do czasów obecnych.

Przez długi czas Głusi nie mieli dostępu do treści nadawanych w telewizji. Jedynie

Prace telewizyj. Źródło: CŚG

rosyjskie filmy były emitowane z napisami (jednak nie zawsze), dzięki czemu niesłyszące osoby mogły z nich korzystać. A tak, to oglądając, mogli jedynie się domyślać fabuły. Dopiero w latach osiemdziesiątych XX wieku zaczęli pojawiać się w telewizji tłumacze języka migowego. Najbardziej znanymi tłumaczami byli Mirosława Sosnowska, Józef Hendzel i Zbigniew Grzegorzewski (od 1979 r.). Od tej pory pojawianie się tłumaczy języka migowego w telewizji stało się normą. Jednak do dnia obecnego nadal nie ma stuprocentowego dostępu do treści w telewizji tak, jak w innych krajach zachodnich.

W studiu Mirosława Sosnowska jako tłumaczka języka migowego. Źródło: CŚG

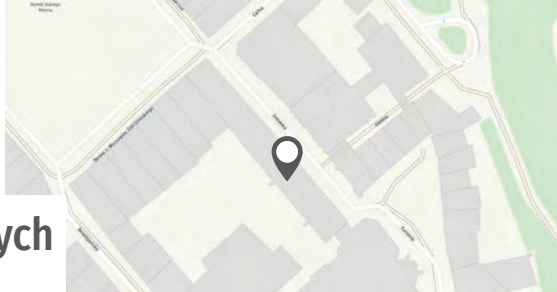
Przemawiający Zdzisław Bielonko. Tłumaczy Józef Hendzel. Lata osiemdziesiąte XX wieku. Źródło: ApBBG

Centrum TV przy ul. Woronicza przystrojone flagami, 1969 r. Źródło: WTE

Warszawskie Zakłady Usługowo-Produkcyjne Polskiego Związku Głuchych

ul. Jezuicka 1/3 (biuro mieściło się w siedzibie Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchych)

Kamienica przy Jezuickiej 1/3. Stan obecny. Fot. MK

Założone w 1957 roku jako Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, związane z działalnością gospodarczą Polskiego Związku Głuchych. Zaczęło się od produkcji drobnych elementów metalowych oraz obróbki kamieni na pomniki cmentarne. W 1964 roku firma oferowała usługi w zakresie liternictwa, tablice dotyczące BHP, ochrony przeciwpożarowej i higieny osobistej, znaki drogowe, zabawki, galanterię z tworzyw sztucznych, artykuły kaletnicze (kosmetyki, portmonetki, torby damskie i dziecięce),

artykuły gospodarstwa domowego z tworzyw sztucznych i czerwień żelazową do wyrobu farb i past. Później zmieniono nazwę na Zakład Szkoleniowo-Produkcyjny Polskiego Związku Głuchych „TOMIZ”, który w latach osiemdziesiątych miał siedzibę przy ówczesnej ulicy Stalingradzkiej 42 (obecnie Jagiellońskiej 42). TOMIZ posiadał oddziały w Warszawie-Włochach, Rembertowie i Michalinie, jak również w Warszawie na ul. Cmentarnej. Zakład został zlikwidowany w 1990 roku.

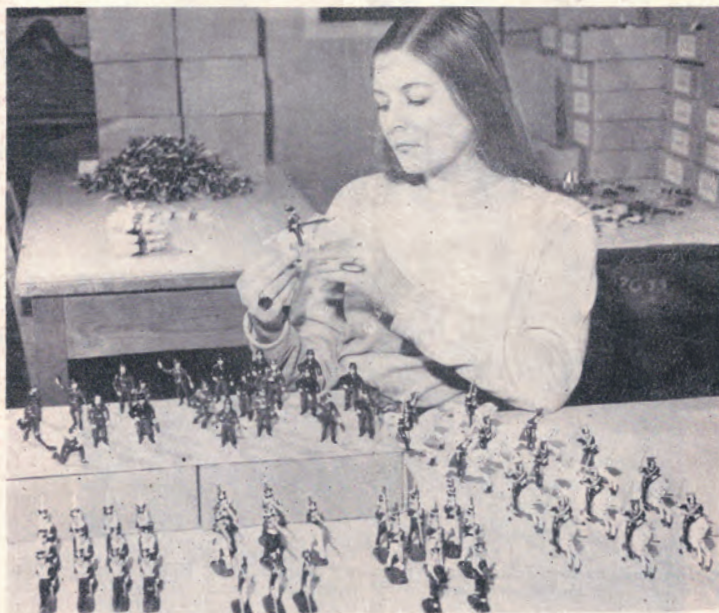

POLSKI ZWIĄZEK GŁUCHYCH **Zakład Szkoleniowo-Produkcyjny**

Warszawa, ul. Jezuicka 1/3, tel. 31-40-71

Produkuje:

- pojemniki transportowe z drutu
- wzmocnienia metalowe do uszczelek „Simera”
- sprężynki do uszczelek „Simera”
- przewodnice gąsienicowe kabla do obrabiarek
- zabawki z tworzyw sztucznych

Ogłoszenie promujące zakład PZG. Źródło: CŚG

WARSZAWSKIE ZAKŁADY USŁUGOWO PRODUKCYJNE POLSKIEGO ZWIĄZKU GŁUCHYCH

Produkują.

pojemniki piekarnicze z drutu

pojemniki transportowe z drutu

wzmocnienia metalowe do uszczelek „Simer”

sprężynki do uszczelek „Simer”

zabawki z tworzyw sztucznych

przewodnice gąsienicowe kabla do obrabiarek

54

Hanna Olkowska jako pracownica TOMIZ przy ul. Cmentarnej w Warszawie, 22 maja 1980 r. Źródło: ApHO

Pracownik TOMIZ. Źródło: CŚG

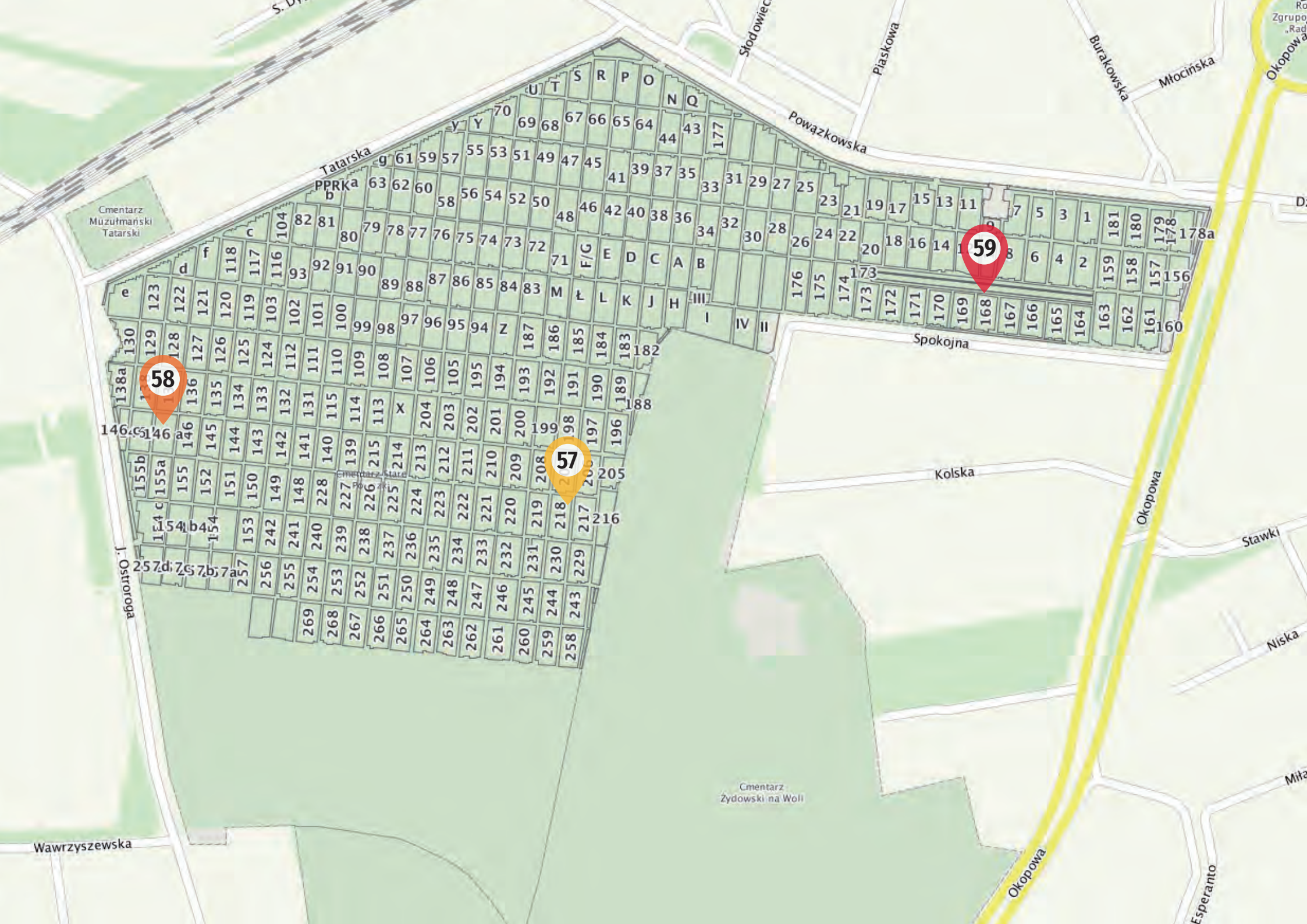
Pracownica TOMIZ. Źródło: CŚG

W „TOMIZie” jest wielu zasłużonych pracowników. Oto niektórzy z nich: od lewej Mieczysław Gintowt, Włodzimierz Mińskowski, Henryk Święcki, Stanisław Wikieł, Marian Swąder. Źródło: CŚG

Cmentarz
Powązkowski

58

57

59

Wawrzyszewska

Ostrogoga

Tatarska

PPRka

Słodowiec

Piaskowa

Powązkowska

Burakowska

Młocinska

Okopowa

Spokojna

Kolska

Okopowa

Stawki

Niska

Miła

Cmentarz Żydowski na Woli

Cmentarz Muzułmański Tatarski

Cmentarz Stary

Zgrupa „Rad

Cmentarz Powązkowski cz. III

- Grób Danuty Borkowskiej-Gaertig
- Grób Marii Góralówny
- Grób Marii Grzegorzewskiej

Fot. MK

Cmentarz został założony 4 listopada 1790 roku na gruntach zwanych Szymanowszczyzną, подарowanych przez synów Melchiora Szymanowskiego, stolnika warszawskiego. Został poświęcony 20 maja 1792 roku. Pierwotny cmentarz był niewielki, bo obejmował zaledwie 2,6 ha (dzisiejsze kwatery 1-18) i plac pod katakumbami. W katakumbach pochowano m.in. pisarza i polityka Hugona Kołłątaja, biskupa Jana Albertrandiego, komediopisarza i publicystę ks. Franciszka Bohomolca i architekta Dominika Merliniego. Niestety nie wszystkie tablice katakumb zachowały się po kataklizmach wojennych. W tym samym roku zbudowano kościół św. Karola Boromeusza. W skromnych mogiłach byli chowani również żołnierze insurekcji kościuszkowskiej z 1794 r., żołnierze napoleońscy i mieszkańcy miasta.

Później teren cmentarza wielokrotnie powiększano. We wrześniu 1939 roku uszkodzonych zostało 29 kwater i znajdujące się na nich groby zostały w dużej mierze zniszczone. W czasie okupacji na terenie cmentarza działała Armia Krajowa, która miała tu składy broni, a przez mur cmentarza szmuglowano żywność do getta warszawskiego.

Obecnie cmentarz jest miejscem nie tylko odwiedzin mieszkańców na grobach ich bliskich, ale również spacerów i wycieczek upamiętniających zmarłych, a także badań historycznych.

Warto jednakże pamiętać, że są tutaj pochowani nie tylko znani ludzie, tacy jak Stanisław Moniuszko, Hanka Ordonówna, rodzice Fryderyka Chopina, Maria Dąbrowska, Mieczysława Ćwiklińska czy Ignacy Mościcki. Cmentarz jest również miejscem spoczynku ludzi ze środowiska „zapomnianych”, czyli niestyszanych – działaczy znanych lub mniej znanych, jak również słyszanych, którzy swoje życie poświęcili w różnoraki sposób środowisku głuchych. Historia i działalność tych ludzi ma taką samą wartość, co osób popularnych, których groby są tłumnie odwiedzane. Na dalszych stronach czytelnicy zapoznają się z tajemnicami zmarłych z historii Głuchych. Jest nadzieja, że dzięki temu na tych grobach częściej będą płonąć znicze... Tym bardziej, że od wydania pierwszego tomu „Przewodnika...” odkryto jeszcze inne groby osób związanych ze środowiskiem Głuchych. Dzięki temu pamięć o ludziach została rozszerzona o nowe odkryte postaci ze środowiska.

Grób Danuty Borkowskiej-Gaertig

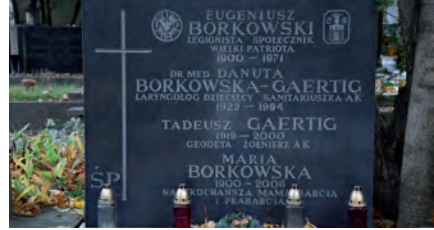
kw. 218, rząd 1, grób 6

Danuta Borkowska-Gaertig
Źródło: CŚG

Urodzona w 1922 roku doktor laryngolog Danuta Borkowska-Gaertig od 1961 roku była kierownikiem Instytutu Matki i Dziecka w Warszawie. W tym instytucie w klinice

Fot. MK

laryngologii dziecięcej ze swoim zespołem prowadziła po raz pierwszy w Polsce badania dotyczące wad słuchu u dzieci. Była jednym ze członków komitetu organizacyjnego V Światowego Kongresu Federacji Głuchych w 1967 roku. Rozpoczęła wtedy pracę nad programem wczesnego wykrywania wad słuchu i rehabilitacji małych dzieci niedosłyszących. Zmarła w 1994 roku.

Fot. MK

Grób Marii Góralówny

kw. 146b, rząd 5, grób 8

Maria Góralówna
Źródło: MOL

Maria Góralówna urodziła się w 1919 roku w Tarnowie jako córka nauczyciela gimnazjalnego. W 1936 roku rozpoczęła studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego. Dyplom lekarski zdobyła w 1949 roku. Tytuł specjalisty laryngologii uzyskała w 1953 r. (I stopnia) i 1957 r. (II stopnia).

Fot. MK

W 1959 roku ukończyła II stopień specjalizacji z zakresu laryngologii dziecięcej. W 1973 roku zdobyła tytuł doktora habilitowanego. Zajmowała się diagnozą i terapią osób z zaburzonym słuchem. Była autorką ponad 200 prac, m.in. *Dziecko niesłyszące w rodzinie* (1966 r.), *Dziecko z trwałym kalectwem słuchu* (1970 r.), *Rehabilitacja małych dzieci z wadą słuchu* (1984 r.). Zmarła w 1995 r.

Fot. MK

Grób Marii Grzegorzewskiej

Aleja Zasłużonych, rząd 1, grób 82

Maria Grzegorzewska
Źródło: IG

Maria Grzegorzewska była twórczynią pedagogiki specjalnej w Polsce. Przyszła na świat w 1887 roku w Wołuczy. Uczyła się na pensji w Warszawie, później w szkole prywatnej, którą ukończyła

Fot. MK

w 1907 roku. Dwa lata później rozpoczęła studia na wydziale przyrodniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z powodu choroby przerwała studia. W 1913 roku wstąpiła na Międzynarodowy Fakultet Pedagogiczny w Brukseli. Potem studiowała na Sorbonie, gdzie w 1916 roku uzyskała tytuł doktora filozofii. Po zdobyciu tego zaszczytnego tytułu zdecydowała się pracować

Grób Marii Grzegorzewskiej

Aleja Zasłużonych, rząd 1, grób 82

Fot. MK

z osobami niepełnosprawnymi i została nauczycielką w jednej z paryskich szkół dla dzieci opóźnionych w rozwoju. W 1919 roku rozpoczęła pracę w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Wtedy utworzyła kurs seminaryjny dla nauczycieli szkół specjalnych. W 1922 roku przekształcono ten kurs na Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej. Była jego dyrektorką aż do śmierci (z przerwami). Kierowała się mottem Instytutu „Nie ma kaleki – jest człowiek”. Ścisłe współpracowała z Instytutem Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie. Miała kontakt

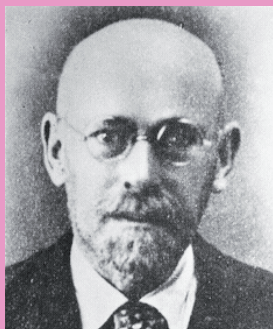
m.in. ze znanym nauczycielem głuchych – Aleksandrem Manczarskim. Interesowała się również sprawami edukacji głuchych, czego dowodem może być jej obecność jako zaproszonego gościa na I Ogólnopolskim Kongresie Głuchoniemych w 1949 roku. Bywając w Laskach, interesowała się również sprawami głuchoniewidomych. Była autorką między innymi publikacji: *Głuchociemni* (1928 r.), *Opieka wychowawcza nad dziećmi niewidomymi i głuchociemnymi* (1933 r.), *Zjawisko kompensacji u niewidomych i głuchych* (1959 r.). Zmarła na serce w 1967 roku.

Maria Grzegorzewska z Janiną Doroszewską. Źródło: ADHPIG

Czy wiesz, że ...

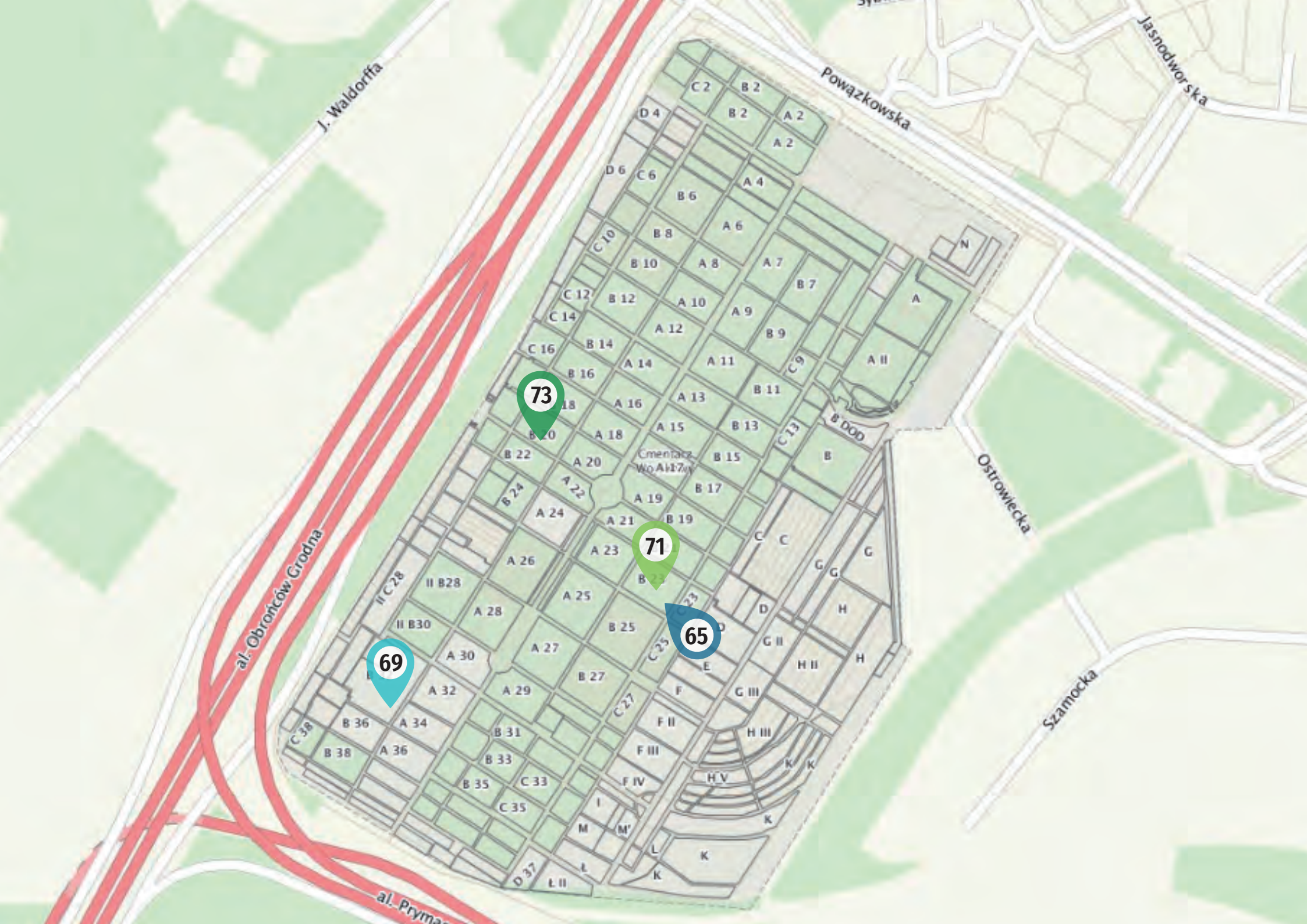
Maria Grzegorzewska blisko współpracowała ze sławnym Januszem Korczakiem i prawdopodobnie była ostatnią osobą spoza getta, z którą się widział.

Janusz Korczak. Źródło: Wkp

Cmentarz
Powązkowski
– Wojskowy

al. Waldorffa

Powązkowska

Jasniodorska

al. Obrońców Grodna

Ostrowiecka

Szamocka

69

73

71

65

al. Prymasa

Cmentarz Wojskowy

Cmentarz Powązkowski – Wojskowy

- Grób Zdzisława Bielonki
- Grób Józefa Kotowskiego
- Grób Ottona Lipkowskiego
- Grób Stanisława Siły-Nowickiego

Fot. MK

Cmentarz został założony w 1912 roku jako cmentarz prawosławny przeznaczony dla zmarłych żołnierzy rosyjskich. Po wybuchu I wojny światowej na tym cmentarzu spoczęli również jeńcy – żołnierze niemieccy, węgierscy, chorwaccy, czescy, słowaccy oraz polscy. W 1915 roku cmentarz przeszedł pod zarząd garnizonu niemieckiego (po zajęciu Warszawy przez Niemców). W 1918 roku zaczęła nim zarządzać Kuria Biskupa Polowego. Cztery lata później cmentarz przekazano pod zarząd nowo powstałej parafii św. Józefa. Wtedy stał się miejscem spoczynku wojskowych zmarłych w czasie pokoju oraz członków ich rodzin. Ponadto w 1921 roku i kolejnych latach pochowani zostali tutaj uczestnicy powstań: listopadowego, styczniowego, wielkopolskiego, powstań śląskich, wojny polsko-bolszewickiej i walk o granice RP oraz przewrotu majowego.

W 1939 roku podczas obrony Warszawy grzebano w tym miejscu poległych żołnierzy. Po kapitulacji pochowano tutaj żołnierzy, których ciała ekshumowano z różnych miejsc.

W 1941 roku okupanci zaczęli chować żołnierzy niemieckich. Dla tego celu zajęli

teren o powierzchni 5 ha od strony ul. Powązkowskiej. Z tego powodu ekshumowano 59 grobów żołnierzy polskich. Brama główna została zamknięta dla ludności polskiej.

W czasie wojny chowano tutaj członków polskiego ruchu oporu, najczęściej pod przybranymi nazwiskami, jak również jeńców radzieckich.

Po wojnie, czyli w latach 1946–1947 chowano tutaj ekshumowane ciała powstańców warszawskich i cywilów pogrzebanych na terenie miasta w czasie powstania warszawskiego.

W 1964 roku cmentarz został połączony ze cmentarzem komunalnym i z tego względu zmieniono nazwę na Cmentarz Komunalny – Powązki. Poprzednią nazwę przywrócono dopiero w 1998 roku.

Na tym cmentarzu spoczywa wiele znanych osób, takich jak: Zofia Nałkowska, Julian Tuwim, Tadeusz Borowski, Jan Bytnar, Tadeusz Zawadzki, Aleksy Dawidowski, Aleksander Kamiński czy Krzysztof Kamil Baczyński. Jednocześnie jest on miejscem pochówku osób związanych ze środowiskiem niesłyszących, o których będzie tutaj mowa.

Grób Zdzisława Bielonki

kw. B23, rząd 11, grób 29

Zdzisław Bielonko
Źródło: ApBBG

Zdzisław Bielonko był znaną postacią w środowisku niesłyszących okresu PRL. Urodził się w 1923 roku w Uhowie na

Fot. MK

Białostocczyźnie. W wieku 17 lat na skutek tragicznego wypadku stracił słuch. W czasie II wojny światowej trafił na krótko do Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie. W 1947 roku ukończył szkołę

Fot. MK

Zdzisław Bielonko jako młodzieniec w rodzinnych stronach, ze znajomymi. Źródło: ApBBG

FRAGMENT Z OBRAZU „GRUNWALD” JANA MATEJKI

W ROKU 1410 dnia 15 lipca, połączone wojska polskie, litewskie, smoleńskie, kijowskie, czeskie i morawskie, silne swoją jednością stoczyły na polach Grunwaldu zwycięski boj z śmiertelnym wrogiem Słowiańszczyzny – krzyżakami.

W ROKU 1945, kiedy bohaterką walką Narodu polskiego kierowała Krajowa Rada Narodowa, żołnierz polski uwalczając ramie przy ramieniu z żołnierzem radzieckim, stanął z nim jako zwycięzca na gruzach Berlina.

Na wszystkich polach walki i na ziemi ojczystej Polacy zinałali się przez blisko 6 lat po bohaterku ze swym odwiecznym wrogiem. Po latach ciężkiej walki z niemiecką narodo milujace wolność, z wielkim Zastępkem Radzieckim na czele, rozgromili Niemcy, ratując świat przed barbarzyństwem faszystowskim. Drugi Grunwald przyniósł ostatecznie wolność demokracji i powrót Ziemi Zachodnich do Macierzy.

Odnaka Grunwaldzka jest symbolem zwycięstwa nad Niemcami.

ROZKAZEM Z DNIA 22 LIPCA 1945 ROKU

NACZELNY DOWÓDCA WOJSKA POLSKIEGO

nadał:

uczestnikowi walki zbrojnej z Niemcami
w latach 1939 - 1945

Ob. *Zdzisław Bielonko*
„Przystojny” s. *Leopolda*

ODZNAKA GRUNWALDZKA

Nr 103863

Warszawa dn. *10 kwietnia 1945 r.*

Legitymacja Odznaki Grunwaldzkiej Zdzisława Bielonki za zasługi na rzecz ruchu oporu. Źródło: ApBBG

Zdzisław Bielonko z Marianem Kranasem (tłumaczem języka migowego, synem niesłyszących rodziców).
Źródło: ApBBG

Zdzisław Bielonko rozmawiający z głuchymi. Źródło: ApBBG

Zdzisław Bielonko podczas uroczystości nadania Ośrodki Szkolno-Wychowawczemu im. J. Sierzyńskiego w Warszawie w 1980 roku. Źródło: ApBBG

ogólnokształcąca i podjął pracę jako księgowy. Jednocześnie rozpoczął studia polonistyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Z powodu gruźlicy płuc musiał przerwać studia. W 1950 roku rozpoczął działalność w Polskim Związku Sportowym Głuchych. Ten rok uważa się za początek jego

intensywnej pracy na rzecz środowiska niesłyszących. W 1967 roku został wybrany prezesem Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchych, którą to funkcję pełnił aż do swej śmierci w 1982 roku. Czas jego prezesury uważa się za złoty okres w historii Polskiego Związku Głuchych.

Czy wiesz, że ...

Zdzisław Bielonko już w 1940 roku trafił do ruchu oporu przeciw Niemcom. Był aresztowany i torturowany. Udało mu się uciec. Później dołączył do oddziału partyzanckiego porucznika „Marka” na Białostocczyźnie. Najpierw był dowódcą drużyny, później pełnił rolę wywiadowcy. Był trzy razy aresztowany. Dwa razy kończyło się na zatrzymaniu, jednak za trzecim razem omal nie przyplącił tego życiem. Gestapowiec zdenerwowany jego milczeniem strzelił do niego. Ale na szczęście chybił i ciężko rannego Zdzisława odstawiono do więzienia. Jego koledzy pewnej nocy odbili go.

Grób Józefa Kotowskiego

kw. B32, rząd 5, grób 2

Józef Kotowski
Źródło: ADpIG

Druh harcmistrz Józef Kotowski (1915–1976) był z wykształcenia prawnikiem. Przed II wojną światową był czynnym instruktorem

Fot. MK

Fot. MK

Związku Harcerstwa Polskiego. Rozpoczął działalność jako drużynowy 6 Zamojskiej Drużyny Żeglarskiej (1932 r.). W przedwojennej kronice Drużyny Harcerskiej Instytutu Głuchoniemych zachowały się wzmianki o nim w mundurze harcerskim. Po II wojnie światowej działał jako instruktor w drużynach harcerzy i harcerek Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie (1945–1949). Odszedł, kiedy w Instytucie zaczął działać Związek Młodzieży Polskiej, gdyż nie godził się na to (wg relacji ustnej). Wrócił w 1957 roku, kiedy w Instytucie poprawiła się sytuacja w tym zakresie. W latach 1956–1976 był instruktorem Komendy Chorągwi Warszawskiej. Ponadto w latach 1965–1976 był kierownikiem referatu, a następnie kierownikiem Wydziału Drużyn Nieprzetartego Szlaku.

Józef Kotowski tłumaczący młodzieży.
Źródło: ADpIG

Józef Kotowski z Wandą Tazbirówną. Źródło: ADpIG

Grób Ottona Lipkowskiego

kw. B23, rząd 7, grób 19

Otton Lipkowski
Źródło: Wkp

Urodził się w Człuchowie w 1907 roku. Zmarł w Warszawie w 1982 roku. Był uczniem i współpracownikiem Marii Grzegorzewskiej. W latach 1960–1965 był dyrektorem

Fot. MK

Instytutu Głuchoniemych w Warszawie przy pl. Trzech Krzyży 4/6. Pełnił funkcję dziekana Wydziału Resocjalizacji Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej. Jego imię nosi Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 15 dla Dzieci Słabosłyszących w Warszawie przy ul. Zakroczymskiej 6.

Fot. MK

Przemówienie dyrektora Ottona Lipkowskiego podczas jednej z uroczystości w Instytucie Głuchoniemych.
Źródło: ADHpiG

Otton Lipkowski z niesłyszącymi harcerkami. Źródło: ADHpiG

Grób Stanisława Siły-Nowickiego

kw. B20, rząd 8, grób 14

Stanisław Siła-Nowicki
Źródło: AZGPZG

W tym grobie pochowany jest znany nie-słyszący orędownik edukacji głuchych, Stanisław Siła-Nowicki. Urodził się w 1919 roku w Warszawie. W wieku czterech lat zachorował na szkarlatynę, skutkiem czego utracił słuch. Był synem wojskowego (kapitana

Fot. MK

5 Pułku Piechoty Legionów). W związku z tym jego rodzina często zmieniała miejsce zamieszkania. W Instytucie Głuchoniemych i Ociemniałych w ciągu 3 lat skończył sześć lat szkoły podstawowej dla głuchych (1927-1930). Po indywidualnej nauce w Wilnie (1930-1934) ukończył w Dębicy Gimnazjum im. Władysława Jagiełły (typu

Fot. MK

UNIwersytecki Państwowski
 Immatrykulowany 5.12 1938
 jako student 10.6.1938
 J. Zaop. Teol.
 N. 1017

KURATORIUM OKRĘGU SZKOLNEGO *Krakowskiego*
 PAŃSTWOWA KOMISJA EGZAMINACYJNA

ŚWIADECTWO DOJRZAŁOŚCI
Sity-Nowicki Stanisław, Bogdan

urodzony dnia *20* miesiąca *marca*
 roku *1919* w *Karszawie*
 województwa *krakowskiego*
 wyznania *rzymsko-katolickiego*
 po ukończeniu nauki w *Państwowym*
Gimnazjum im. Króla
Krzysztofa Jagiełły w Dobruju
od klasy 5ej do 8ej

do której był przyjęty na podstawie sprawozdania z 1934 r.,
 zdawał w dniu *10 maja* 1938 r. gimnazjalny zwyczajny
 egzamin dojrzałości typu humanistycznego wobec Państwowej Komisji
 Egzaminacyjnej, powołanej przez Kuratorium Okręgu Szkolnego
Krakowskiego pismem z dnia *30 marca* 1938 r.
 Nr *II-5734/38* i otrzymał następujące oceny ostateczne z przedmiotów
 egzaminacyjnych:

z religii	<i>bardzo dobrze</i>
z języka polskiego	<i>bardzo dobrze</i>
z języka łacińskiego	/
z języka <i>niemieckiego</i>	<i>dobrze</i>
z historii wraz z nauką o Polsce Współczesnej	<i>dobrze</i>
z fizyki wraz z chemią	<i>dobrze</i>
z matematyki	/

C. 4.
 Drukarnia Państwowa nr 96217, 27.1.38. 6000.

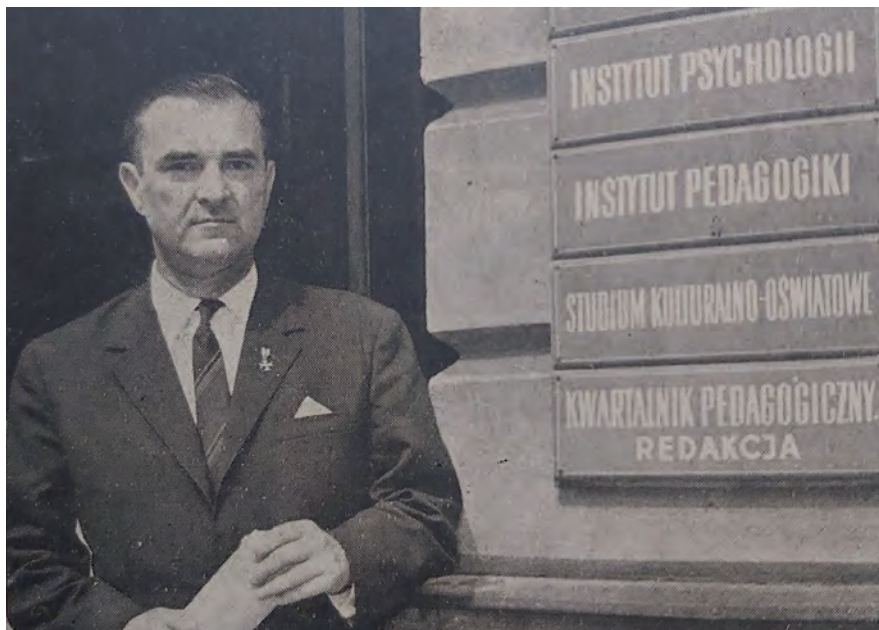
Świadectwo maturalne Stanisława Sity-Nowickiego. Źródło: AZGPZG

Stanisław Siła-Nowicki w szkolnej grupie wojskowej. Źródło: AZGPZG

Stanisław Siła-Nowicki jako uczeń gimnazjum (siedzi drugi od prawej). Źródło: AZGPZG

Mgr Stanisław Siła-Nowicki z dyplomem w ręku opuszcza gmach Uniwersytetu Warszawskiego. Źródło: CŚG

humanistycznego) w 1938 roku. Przed wybuchem II wojny światowej dostał się na Wydział Chemiczny Politechniki Warszawskiej. Wojna przerwała jego studia. W 1940 roku próbował się dostać na ten sam wydział, ale na Politechnice Lwowskiej. Nie został przyjęty z powodu braku znajomości języka ukraińskiego. W 1946 roku dostał się na Wydział Elektryczny Politechniki Warszawskiej. Przerwał te studia, gdyż postanowił zostać pedagogiem. Był podinspektorem ds. Walki z Analfabetyzmem Głuchoniemych, następnie wizytatorem

w ramach tego programu. Był prezesem Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchoniemych i Ich Przyjaciół (później Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchych). Współpracował ze sławną prof. Marią Grzegorzewską. Skończył studia pedagogiczne na Uniwersytecie Warszawskim (1965–1969). W 1994 roku zdobył tytuł doktora nauk humanistycznych w dziedzinie pedagogiki w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Znał cztery języki obce: angielski, niemiecki, rosyjski i łacinę.

Czy wiesz, że

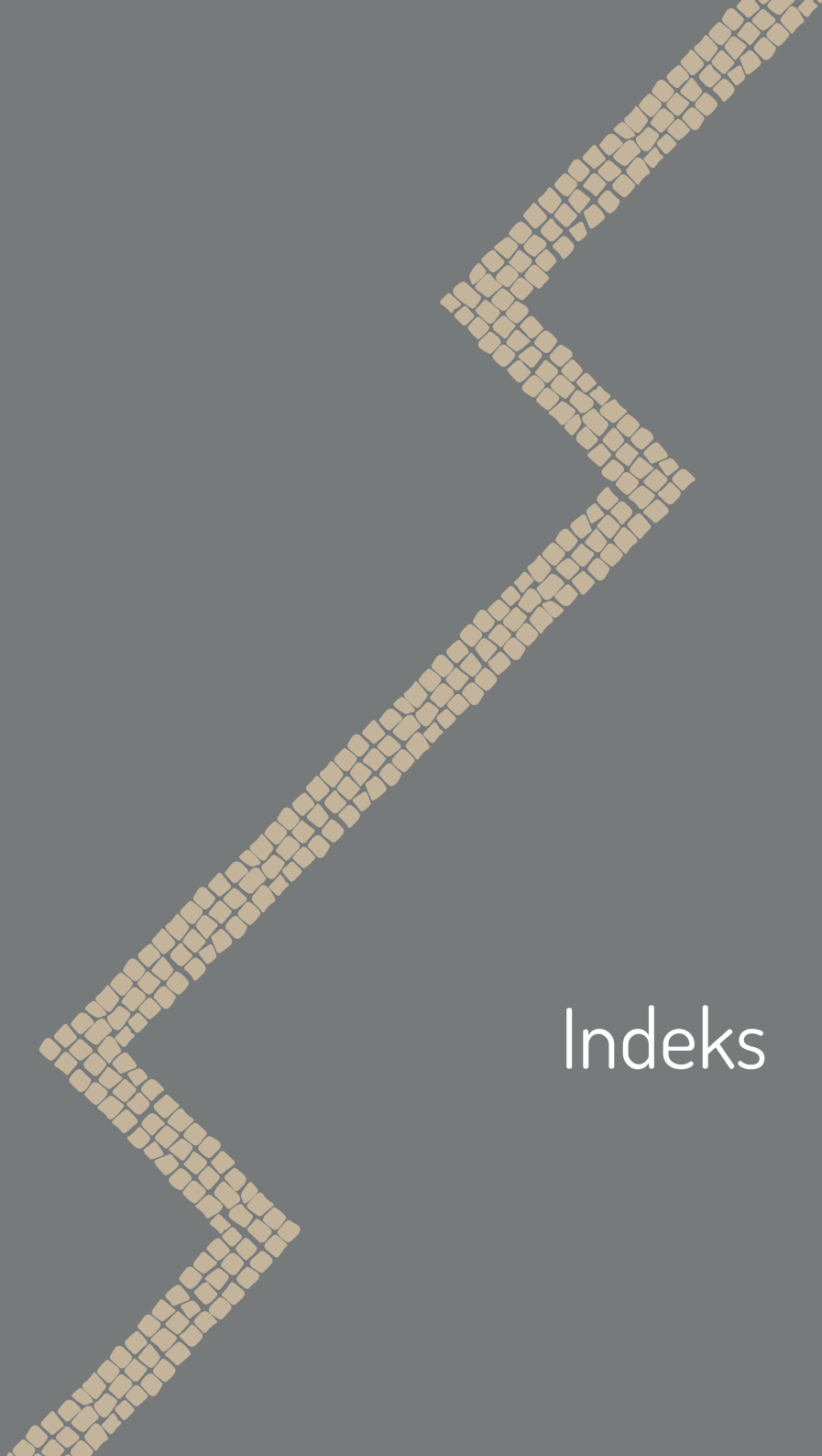
W czasie II wojny światowej Siła-Nowicki był w ruchu oporu. Brał udział w powstaniu warszawskim, podczas którego został schwytyany przez Niemców i wysłany do obozu koncentracyjnego w Mauthausen (Austria), gdzie przebywał do 1945 roku jako więzień z numerem obozowym 93948.

Wykaz skrótów

Wykaz skrótów stosowanych w „Przewodniku po Głuchej Warszawie”

- ADpIG** – Archiwum Drużyny Harcerskiej przy Instytucie Głuchoniemych im. J. Falkowskiego w Warszawie
- Alg** www.allegro.pl
- AOSW** – Archiwum Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Głuchych im. Jana Siestrzyńskiego w Warszawie
- ApAR** – Archiwum prywatne Anny Rudkiewicz
- ApBBG** – Archiwum prywatne Barbary Bielonko-Grajek
- ApHO** – Archiwum prywatne Hanny Olkowskiej
- APZGoM** – Archiwum Polskiego Związku Głuchych Oddziału Mazowieckiego
- ArK** – Archiwum rodziny Kotulskich
- ArŚ** – Archiwum rodziny Świdorskich
- AZGPZG** – Archiwum Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchych
- CŚG** – Czasopismo „Świat Głuchych”
- GP** – Grzegorz Pałys, www.opuszczone.net
- IG** – Instytut Głuchoniemych im. J. Falkowskiego w Warszawie
- MOL** – Magazyn otoryno-laryngologiczny, wrzesień 2006
- NAC** – Narodowe Archiwum Cyfrowe
- Wkp** – Wikipedia
- WTE** – www.fotopolska.eu

Indeks

Indeks według nazwisk

A

Albertrandi Jan, biskup 56

B

Baczyński Krzysztof Kamil 64
Bielonko Zdzisław 47, 65, 66, 67, 68
Binduchowski Zygmunt 33
Blusiewicz Edmund 38
Bohomolec Franciszek, ksiądz 56
Borkowska-Gaertig Danuta 57
Borowski Tadeusz 64
Bytnar Jan 64

C

Chopin Fryderyk 56
Cymermanowie 32

Ć

Ćwiklińska Mieczysława 56

D

Dawidowski Aleksy 64
Dąbrowska Maria 56
Dębicki Mieczysław, generał 31
Doroszevska Janina 10, 60

F

Falkowski Jakub, ksiądz 22

G

Gintowt Mieczysław 51

Góralówna Maria 58

Grochowski Faustyn 32

Grzegorzewska Maria 10, 11, 37, 59, 60, 71, 76

Grzegorzewski Zbigniew 46

H

Hendzel Józef 46, 47

K

Kamiński Aleksander 64
Kamiński Tadeusz 38
Kołątaj Hugon 56
Konrad Henryk 24
Korczak Janusz 10, 60
Kotowski Józef 69, 70
Kotulska z Reszków Elżbieta 19, 22
Kranas Marian 67
Kropiwnicki Alfons 35
Krotkiewski J. 38

L

Lenin Włodzimierz 27
Lipkowski Otton 36, 71, 72

M

Manczarski Aleksander 11, 60
„Marek”, porucznik 68
Merlini Dominik 56
Minter Wilhelm Henryk 36
Mińskowski Włodziemierz 51
Mołotow Wiaczesław 24
Moniuszko Stanisław 56
Mościcki Ignacy 56

Mroczkowski Rodryg 33

Mróz 18

N

Nałkowska Zofia 64

O

Olkowska Hanna 51

Ordonówna Hanka 56

P

Petrykiewicz Leon Roman 26, 27

Purska-Goszczyńska Zofia 32

R

Ristau Maria 20

Rudniew Lew 24

S

Sapieha Jan Fryderyk 36

Serafinowicz Bogdan 38

Siestrzyński Jan 17, 18, 22, 68

Siła-Nowicki Stanisław 20, 27, 30, 73, 74, 75,
76

Sobociński Marek 38

Sosnowska Mirosława 46

Studziński Czesław 15, 16, 27

Sułowski Kazimierz 32

Sułowski Maksymilian Józef Norbert 24

Swąder Marian 51

Szymanowski Melchior 56

Szyszkowska Władysława 32

Ś

Świderski Marek 14, 19

Święcki Henryk 51

T

Tazbirówna Wanda 70

Tryzno 18

Tuwim Julian 64

W

Wąsik Czesław 18

Wikiet Stanisław 51

Włostowski Kazimierz 27

Indeks według nazw

Symbole

5 Pułk Piechoty Legionów 73

6 Zamojska Drużyna Żeglarska 70

A

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (dawniej: Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej) 10, 11, 37, 60, 71, 76

Akcja Walki z Analfabetyzmem Głuchych 6, 76

al. Solidarności 27

al. Ujazdowska 37

Armia Krajowa 56

B

Bank Narodowy 38

Basen przy RKS Skra 12, 13, 14

C

Centrum Polskiego Języka Migowego 35

Centrum Radiowo-Telewizyjne 45

Chrześcijańskie Towarzystwo Głuchoniemych „Opatrzność” 24, 31

Cmentarz Powązkowski 56, 64

Cmentarz Powązkowski – Wojskowy 6, 64

D

Domy Towarowe Wars Sawa 15, 16

Drużyna Harcerska Instytutu Głuchoniemych 70

F

Filia Głównego Wojskowego Szpitala Ujazdowskiego 36, 37

G

Gimnazjum im. Władysława Jagiełły w Dębicy 73

I

III Miejska Szkoła Rękodzielnicza 32

II wojna światowa 10, 17, 23, 24, 27, 30, 64, 65, 69, 70, 76

Instytut Głuchoniemych im. ks. Jakuba Falkowskiego (dawniej: Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych) 11, 17, 20, 22, 33, 60, 65, 70, 71, 72, 73

Instytut Matki i Dziecka w Warszawie 57

Insurekcja kościuszkowska 56

I Ogólnopolski Kongres Głuchoniemych 60

I wojna światowa 64

K

Kamienica „Krakowiaci i Górale” 33, 34

Kawiarnia „Pod Samowarem” 15, 16

Komenda Chorągwi Warszawskiej 70

Komisja Rządowa Wojny Księstwa Warszawskiego 36

Kongres Światowej Federacji Głuchych 26

Koszary Sapieżyńskie 36

Kuria Biskupa Polowego 64

M

Mauthausen (Austria) 76

Międzynarodowy Fakultet Pedagogiczny w Brukseli 59

Ministerstwo Handlu Zagranicznego 38
Ministerstwo Spraw Zagranicznych 38
Ministerstwo Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego 10, 60

N

Nieprzetarty Szlak 70

O

Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Głuchych
im. Jana Sierzyńskiego (dawniej: Zakład
Wychowawczy dla Głuchych nr 14) 6, 17,
18, 19, 20, 21, 22

P

Pakt Ribbentrop-Mołotow 24
Pałac Kultury i Nauki w Warszawie 23, 24
Pałac Raczyńskich 35
Pałac Sapiehów 36
Państwowy Instytut Fonetyczny 10
Parafia św. Józefata 64
pl. Defilad 23
Politechnika Lwowska 76
Politechnika Warszawska 76
Polskie Towarzystwo Turystyczne
-Krajoznawcze 38
Polski Związek Głuchych 38
Polski Związek Głuchych, Oddział Mazowiecki
(dawniej: Polski Związek Głuchoniemych
i Ich Przyjaciół, Oddział Wojewódzki
w Warszawie) 30, 31, 32
Polski Związek Głuchych, Zarząd Główny
(dawniej: Polski Związek Głuchoniemych
i Ich Przyjaciół, Zarząd Główny) 33, 35,
48, 68, 76
Polski Związek Sportowy Głuchych 68

Powstanie listopadowe 64
Powstanie styczniowe 64
Powstanie śląskie 64
Powstanie warszawskie 64, 76
Powstanie wielkopolskie 64
Przewrót majowy 64
„Przystanek Łucka” 17

R

Rotunda PKO 6

S

Seminarium Pedagogiki Specjalnej 10
Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy
dla Dzieci Słabosłyszących nr 15 im.
Ottona Lipkowskiego (dawniej: Zakład
Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci
Niedosłyszących Nr 15) 6, 36, 37, 71
Spółdzielnia Inwalidów „Ingrom” 38, 39, 40
Spółdzielnia Inwalidów „INSPOL” 41, 42
Spółdzielnia Inwalidów „Świt” 43, 44
Spółdzielnia Samopomoc Inwalidzka 44
„Szkoła Łucka” 17
Szymanowszczyzna 56

Ś

„Świat Cisy” (dawniej: „Świat Głuchych”),
miesięcznik 27, 28, 29
„Świat Cisy” (dawniej: „Świat Głuchych”),
redakcja 27, 28, 29, 35
Światowa Federacja Głuchych (World
Federation of the Deaf) 26

T

Telewizja Polska TVP SA 45, 46, 47
Telewizyjny Ośrodek Transmisyjny 45

U

ul. Armii Ludowej 41
ul. Białostocka 31, 32
ul. Brzeska 31
ul. Chmielna 23
ul. Cmentarna 48, 51
ul. Jagiellońska 31, 48
ul. Jezuicka 48
ul. Łucka 6, 14, 17, 20
ul. Marszałkowska 15, 16
ul. Mokotowska 33, 34
ul. Obozowa 38, 39, 40
ul. Olecka 44
ul. Pańska 23
ul. Piwna 31
ul. Podwale 35
ul. Powązkowska 64
ul. Ratuszowa 45
ul. Sienna 23
ul. Szczęśliwicka 10
ul. Śliska 23
ul. Świętojańska 38
ul. Targowa 31
ul. Wawelska 12
ul. Wielka 23
ul. Woronicza 45, 47
ul. Zakroczymska 36, 71
ul. Zielna 23, 24
ul. Żłota 16, 23
ul. Żelazna 27
Uniwersytet Jagielloński 59
Uniwersytet Poznański 58
Uniwersytet Warszawski 68, 76

V

V Światowy Kongres Federacji Głuchych
w 1967 roku 26, 57

W

Walki o granice RP 64
„Warszawski Dom Kultury Głuchych” 15
Warszawskie Zakłady Usługowo-Produkcyjne
Polskiego Związku Głuchych 48
Warszawski Ośrodek Telewizyjny 45
Wojna polsko-bolszewicka 64

Z

Zakład Szkoleniowo-Produkcyjny Polskiego
Związku Głuchych „TOMIZ” 48, 49, 50, 51
Związek Harcerstwa Polskiego 70
Związek Młodzieży Polskiej 70

Bibliografia

Bibliografia

- A. Antos, *Maria Góralówna*, Warszawa 2005
- A. Leszczyńska, *Doktor Stanisław Siła-Nowicki – życie w całkowitej ciszy*, Warszawa 1998
- M. Stopa, *Przed wojną i pałacem*, Warszawa 2015

Artykuły

Wzorowy Zakład produkcji stempli Spółdzielni Inwalidów „Ingram” w Warszawie, „Świat Głuchych”, rok 1964, nr 6, s. 19

Ogłoszenie Inwalidzkiej Spółdzielni Pracy, „Świat Głuchych”, rok 1964, nr 6, s. 27

Ogłoszenie Warszawskich Zakładów Usługowo-Produkcyjnych Polskiego Związku Głuchych, „Świat Głuchych”, rok 1964, nr 10, s. 17

Z wizytą w Spółdzielni Inwalidów „INSPOL”, „Świat Głuchych”, rok 1964, nr 7-8, s. 17

D. Iwanowska, *40-lecie Instytutu Pedagogiki Specjalnej*, „Świat Głuchych”, rok 1964, nr 10, s. 4-5

Ogłoszenie Spółdzielni Samopomocy Inwalidzkiej, „Świat Głuchych”, rok 1964, nr 12, s. 30

B. Majewska, *Za trzy lata jak dobrze pójdzie ...*, „Świat Ciszy”, rok 1989, nr 6, s. 5

R. Matlak, *W spółdzielni inwalidów „Świt”*, „Świat Głuchych”, rok 1979, nr 9, s. 8-9

R. Matlak, *W redakcji ...*, „Świat Głuchych”, rok 1979, nr 4, s. 9

Siła-Nowicki S., *Niestyszący byli wśród walczących*, „Świat Głuchych”, rok 1975, nr 4, s. 6

Jubileusz spółdzielczości inwalidów, „Świat Ciszy”, rok 1984, nr 1, s. 7

Mamy dobrą kadrę ..., „Świat Ciszy” rok 1982, nr 4, s. 3-4

To już dwadzieścia lat ..., „Świat Ciszy”, nr 9, s. 12

Żegnamy szlachetnego człowieka, serdecznego kolegę, wybitnego działacza, „Świat Ciszy”, rok 1983, nr 1, s. 3

Archiwalia

Archiwum Drużyny Harcerskiej przy Instytucie Głuchoniemych im. J. Falkowskiego w Warszawie
• Kroniki żeńskiej drużyny harcerskiej

Archiwum Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Głuchych im. Jana Siostrzyńskiego w Warszawie

Archiwum prywatne Barbary Bielonko-Grajek

Archiwum prywatne Hanny Olkowskiej

Archiwum prywatne Anny Rudkiewicz

Archiwum Polskiego Związku Głuchych Oddziału Mazowieckiego

Archiwum rodziny Świderskich

Archiwum rodziny Kotulskich

Archiwum Zarządu Głównego Polskiego Związku Głuchych

Instytut Głuchoniemych im. J. Falkowskiego w Warszawie

Narodowe Archiwum Cyfrowe

· Zdjęcie sygn. 3/53/0/8/657

· Zdjęcie sygn. 3/40/0/13/38

Relacje ustne / korespondencje

Relacja ustna Marka Świderskiego

Relacja ustna Hanny Olkowskiej

Czasopisma, gazety

Magazyn otoryno-laryngologiczny, wrzesień 2006

Strony internetowe

https://pl.wikipedia.org/wiki/Kamienica_przy_al._Solidarno%C5%9Bci_149_w_Warszawie

https://pl.wikipedia.org/wiki/Pa%C5%82ac_Kultury_i_Nauki

https://pl.wikipedia.org/wiki/Cmentarz_Wojkowy_na_Pow%C4%85zkach

https://warszawa.wikia.org/wiki/Ulica_%C5%81ucka

<http://pkin.pl/historia-palacu>

<http://www.strona.oswg-wawa.edu.pl/home/z-kart-historii-osrodka>

<http://warszawa.naszemiasto.pl/artykul/zdjecia/opuszczone-baseny-skry-szary-burek-znow-dociera-w-miejsca-o,3696234,artgal,19579648,t,id,tm,zid.html>

<http://cargocollective.com/powojennymodernizm/Opuszczone-baseny-Skry>

http://www.tlw.waw.pl/index.php?id=26&newsy_id=204

<https://www.slideshare.net/pzgomaz/v-kongres-wiatowej-federacji-guchych>

<https://www.twoja-praga.pl/praga/ulice/2603.html>

<http://www.warszawa1939.pl/obiekt/podwale-23>

<https://warssawajunior.pl/o-nas/>

<https://fotopolska.eu/>

<https://allegro.pl/oferta/4x1633-kongres-gluchych-w-warszaw-1967-czyste-8431027437>

<http://opuszczone.net>

Mapy

<http://www.mapa.um.warszawa.pl>

Projekt „Tożsamość Głuchej Warszawy cz. 3 – Niestyszący w PRL”
jest współfinansowany ze środków miasta stołecznego Warszawy
w ramach programu
„Dziedzictwo kulturalne i współczesna tożsamość Warszawy”

 *Gardus
Historicus*

ISBN 978-83-946389-6-2

9 788394 638962